

BØRN AF KRIG OG FRED

Evaluering

Sara Priskorn og Nana Folke
August 2011

Indhold

Indledning	4
Hovedkonklusioner	5
Klasseundervisning om flygtninge.....	5
Gruppeforløb for flygtningebørn.....	6
Forældresamarbejde	7
Opkvalificering af fagpersoner.....	8
Forankring og formidling.....	10
Tværgående problemstillinger.....	11
Præsentation af ”Børn af krig og fred”	12
Formål	12
Målgruppe	12
Indsatsområder	13
Organisering.....	13
H. C. Andersen Skolen i Vollsmose	13
Kildevældsskolen på Østerbro	14
Evalueringen	15
Formål med evalueringen.....	15
Datagrundlag	15
Klasseundervisning om flygtninge	17
Beskrivelse af Klasseundervisningen på H. C. Andersen Skolen	17
Beskrivelse af klasseundervisningen på Kildevældsskolen	17
Erfaringer fra klasseundervisningen.....	17
Undervisningsforløbene har haft forskellige fokus og målsætninger	17
En generel tilgang til undervisningen giver rum til flygtningebørnene personlige strategier.....	18
Flygtningebørnene	20
Gruppeforløb for flygtningebørn	22
Beskrivelse af børnegrupperne på H. C. Andersen Skolen	22
Beskrivelse af børnegrupperne på Kildevældsskolen	22
Erfaringer med børnegrupperne	22
Formålet med børnegrupperne skal formuleres klart og tydeligt.....	22
En lærer, der kender børnene, og en psykolog med målgruppeerfaring er et godt match	23
Rammerne om gruppen og en klar struktur er afgørende for børnenes udbytte	24
Aktiviteterne i børnegrupperne skal tilpasses børnenes abstraktionsniveau.....	25
Børnenes udbytte af projektet	26
Udbyttet af klasseundervisningen	26
Eleverne viste forståelse og empati for flygtninges svære situation.....	26
Flygtningebørnene kom på banen – i skolen og derhjemme	27
Udbyttet af børnegrupperne	28
Børnene har haft en god oplevelse og har følt sig anerkendt.....	28
Børnene er blevet bedre til at sætte ord på deres følelser	29
Børnene har fået øjnene op for, at de ikke er de eneste med flygtningebaggrund.....	29
Forældresamarbejde	31
Beskrivelse af forældreaktiviteterne på H. C. Andersen Skolen	31
Beskrivelse af forældreaktiviteterne på Kildevældsskolen	31
Erfaringer fra forældresamarbejdet	32
Den indledende kontakt har været svær, især hvis der ikke på forhånd var et samarbejde	32
Forældrene satte spørgsmålstejn ved, hvorfor de og deres børn skulle deltage.....	32
Kontakten med flygtningeforældrene forudsætter opsøgende arbejde og praktiske hensyn	33
Forældrearrangementerne havde primært til formål at støtte op om børnene.....	33

Forældrenes udbytte af projektet	35
Flygtningeforældrene har fået nyttig viden.....	35
Relationen mellem lærere og flygtningeforældre er styrket.....	35
Der er større viden om flygtninges baggrund i hele forældregruppen	37
Opkvalificering af fagpersoner.....	38
Indledende tredages kursus	38
Netværksseminarer for de to skoleteams	38
Supervision.....	38
Fagpersonernes udbytte af projektet.....	39
Fagpersonerne har fået en anden forståelse og tilgang til flygtningebørnene	39
Projektets tværfaglige potentiale er ikke blevet fuldt udfoldet	40
Forankring og formidling	41
Lokal forankring.....	41
Formidling af metoderne på landsplan.....	41

Indledning

Børn med etnisk minoritetsbaggrund bliver ofte sat i samme bås. Der skelnes med andre ord ikke mellem, om de er fra familier, der har bosat sig i Danmark som for eksempel arbejdskraftindvandrere, eller om de er kommet hertil som flygtninge. Den sondring er især fraværende i den offentlige debat men også blandt fagpersoner, der har med børnene og deres familier at gøre. Problemer i familierne bliver derfor ofte til et spørgsmål om kultur og manglende indsigt i det danske samfund, og flygtningefamiliernes særlige problemstillinger bliver ikke tænkt ind i det sociale arbejde. Det er blandt andet belyst i rapporten *De glemte børn i flygtningefamilier*¹ af Teori og Metodecentret. Opmærksomhed på flygtningebørnenes særlige situation er imidlertid en forudsætning for at kunne lave en tidlig og forebyggende indsats. Familierne har lidt en række svære tab, ofte har de været adskilt fra hinanden igennem længere tid, og både børn og voksne kan have været udsat for voldsomme oplevelser. Det påvirker selvsagt deres forudsætninger for at opbygge en tilværelse i Danmark. Nogle har så svært ved at fungere, at man kan tale om traumatisering. Også børn, der er født her i landet, kan være meget mærkede af, at deres forældre har det svært. De ved måske ikke, hvad forældrene har været udsat for, men gør sig mange tanker om det, de bekymrer sig om familiens dagligdag og får ikke den støtte til for eksempel deres skolegang, som de har brug for.

På den baggrund søsatte Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge udviklingsprojektet ”Børn af krig og fred”. Projektet har haft til formål at styrke flygtningebørnenes² trivsel ved at give dem, deres klassekammerater og de fagpersoner, der omgiver dem, mere viden om, hvad det vil sige at blive drevet på flugt og bosætte sig i et nyt land. Projektet er forløbet fra oktober 2009 til august 2011 og er foregået i samarbejde med H. C. Andersen Skolen i Vollsmose og Kildevældsskolen på Østerbro. Projektet har været finansieret af Integrationsministeriets pulje ”En særlig indsats for traumatiserede flygtningefamilier”, Helsefonden og Odense Kommune.

Projektet er evalueret af interne evaluatore fra Dansk Flygtningehjælp. I rapporten her beskriver vi projektets resultater og de erfaringer, skolerne har gjort sig undervejs. Rapportens første kapitel, ”Hovedkonklusioner,” er en sammenfatning af evalueringen. Her sammenholder vi først og fremmest de resultater, projektet har opnået, med målene der er beskrevet i projektansøgningen, og vi sammenfatter nogle centrale anbefalinger. Læseren, der er interesseret i at få en større indsigt i, hvad der er foregået i projektet, og hvilken læring vi har gjort os undervejs, kan med fordel læse rapportens øvrige kapitler. Her beskriver vi de enkelte interventionsområder: klasseundervisning om flygtninge, eksil og PTSD, gruppeforløb for flygtningebørnene samt forældresamarbejdet. For hvert af interventionsområderne beskriver vi, hvilke aktiviteter der er foregået på de to skoler, hvilke erfaringer vi har gjort os, og hvilket udbytte målgruppen har fået. Endelig evaluerer vi, hvad de involverede fagpersoner har fået ud af at være med i projektet, samt hvordan projektets resultater forankres på de to skoler og formidles til andre fagpersoner.

Lærere og andre fagpersoner kan læse metodehæftet *Børn af krig og fred – flygtningebørn i folkeskolen*. Her er baggrundsviden om flygtninge og traumer, gode råd og konkret materiale, der kan bruges til at lave indsatser for og om flygtningebørn i regi af folkeskolen. Metodehæftet kan rekvireres hos Dansk Flygtningehjælp på www.flygtning.dk/udsatte. I foråret 2013 udkommer desuden et antropologisk studie af, hvordan børn, der har været med i ”Børn af krig og fred”, forstår og tillægger det at være ”børn af flygtninge med traumer” mening.

¹ Lisbeth Hansen. *De glemte børn i flygtningefamilier*. Teori og Metodecentret, UCC, 2010

² I evalueringsrapporten bruges betegnelsen flygtningebørn både om børn, der selv er flygtet, og børn født i Danmark af forældre, der er flygtet. Hovedparten af flygtningebørnene, der har været med i projektet, er født i Danmark.

Hovedkonklusioner

I samarbejde med to folkeskoler, H. C. Andersen Skolen i Vollsmose og Kildevældsskolen på Østerbro, har Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge gennemført projektet ”Børn af krig og fred”. Lærere og andre fagpersoner tilknyttet de to skoler har været igennem et opkvalificerende forløb og har efterfølgende tilrettelagt og gennemført en række aktiviteter for skolernes fjerdeklasseelever (som i projektets forløb rykkede op i femte). Alle eleverne er blevet undervist i temaet flygtninge, der er lavet gruppeforløb for de børn, der selv er fra flygtningefamilier, og disse børns forældre har været inviteret til nogle særlige arrangementer. Skolerne har grebet aktiviteterne forskelligt an, hvilket blandt andet afspejler deres forskellige elevsammensætning.

I det følgende sammenfattes projektets resultater for hvert af interventionsområderne. Det ridses kort op, hvad der er foregået på de to skoler, og resultaterne gøres op i forhold til de mål, der er formuleret i projektansøgningen til Integrationsministeriet. Der er dels mål for projektets output, det vil sige de konkrete og kvantificerbare leverancer, og dels for dets outcome, altså det udbytte der er blevet skabt med projektet umiddelbart efter dets afslutning. For hvert af interventionsområderne sammenfattes også nogle centrale anbefalinger. Afslutningsvis fremhæves en række problemstillinger, der går på tværs af projektets interventionsområder.

Klasseundervisning om flygtninge

Fjerdeklasserne på hver af de to skoler har været igennem et undervisningsforløb om flygtningerelaterede problemstillinger. Forløbenes længde og fokus har været forskellige. På H. C. Andersen Skolen er der gennemført et kortere forløb med fokus på traumer og PTSD, mens lærerne på Kildevældsskolen i et to uger langt forløb har undervist mere generelt om, hvad det vil sige at være flygtning og komme til et nyt land.

Målepunkter	
Output	Outcome
<p><i>Der er udviklet og afprøvet materiale til klasseundervisningen.</i></p> <p>På H. C. Andersen Skolen har lærerne primært benyttet materiale fra projektet ”Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk”³. På Kildevældsskolen er der sammensat og afprøvet et materiale bestående af blandt andet frilæsningsbøger, højtlesningstekster og øvelser.</p>	<p><i>De udsatte børns klassekammerater har viden og forståelse for emnet.</i></p> <p><i>Succeskriterium: 70 procent af de adspurgte børn giver udtryk for at have været optaget af undervisningen og at have opnået mere viden om temaerne.</i></p> <p>Eleverne på begge skoler har generelt deltaget aktivt i undervisningen og vist interesse for emnet. De har også vist stor forståelse og empati for flygtninges situation, hvilket blandt andet fremgår af deres essays og logbøger samt de spørgsmål og kommentarer, de er kommet med i løbet af undervisningsforløbet. Det er især tydeligt på Kildevældsskolen, hvor eleverne har haft et betydeligt længere undervisningsforløb. Her var der også flere elever med etisk minoritetsbaggrund, der normalt ikke er så aktive i timerne, der deltog engageret i undervisningen.</p>
<p><i>Der er gennemført et undervisningsforløb i hver af de fire klasser.</i></p> <p>På H. C. Andersen Skolen har børnene i de to fjerdeklasser været delt op i fire grupper, to pige- og to drengegrupper, der hver har modtaget et undervisningsforløb af to timers varighed. På Kildevældssko-</p>	

³ Projektet blev gennemført af Århus Kommune fra 2001-2003.

len er der gennemført et to ugers projektforsløb på tværs af de to fjerdeklasser.	Der er ikke gennemført interview med børnene, men det vurderes, at mindst 70 procent af eleverne har været optaget af undervisningen og fået mere viden om temaerne.
---	--

På baggrund af klasseundervisningen om flygtninge anbefales følgende:

- Der formidles viden om flygtninge, eksilproblematikker og traumer til børn i folkeskolen.
- Når undervisningsforløbet planlægges, bør der foretages en realistisk vurdering af undervisningens indhold og omfang, tages højde for sammensætningen af børn i klassen og gøres overvejelser over, hvilke fordele og ulemper der er forbundet med at integrere faglige målsætninger, for eksempel danskfaglige mål, i forløbet.
- Det skal respekteres, hvis flygtningebørnene i klassen ikke har lyst til at bringe deres personlige historier i spil i undervisningen.
- Forældrene bør orienteres, inden undervisningsforløbet går i gang, så de er klædt på til at tale med deres børn om emnet.

Gruppeforløb for flygtningebørn

På begge skoler er der lavet gruppeforløb for flygtningebørnene i de to femteklasser. På H. C. Andersen Skolen er der gennemført to kønsopdelte gruppeforløb for henholdsvis otte piger og ti drenge. Hver gruppe har mødtes seks gange. Grupperne blev til at begynde med ledet af en lokal klubmedarbejder og en ekstern psykolog, men undervejs blev en lærer inddraget i stedet for psykologen. På Kildevældsskolen blev der lavet en enkelt børnegruppe bestående af fire børn, som mødtes syv gange. Børnegruppen på Kildevældsskolen blev ledet af en lærer og en psykolog fra projektet "Frirum" i Dansk Røde Kors. I børnegrupperne har flygtningebørnene gennem historier, øvelser, musik og leg arbejdet med temaer som stress, følelser, identitet og deres ressourcer.

Målepunkter	
Output	Outcome
<p>80 procent af de børn, skoleteamet har udpeget som særligt udsatte, har deltaget i de gruppebaserede aktiviteter. Det svarer til 12-16 børn.</p> <p>På begge skoler har kriteriet for udvælgelsen af børn til børnegrupperne været, at børnene har flygtningebaggrund. De blev altså ikke valgt ud fra andre kriterier om udsathed. I alt har 22 børn deltaget i et gruppeforløb, heraf 18 på H. C. Andersen Skolen og fire på Kildevældsskolen. På H. C. Andersen Skolen var deltagelse i børnegrupperne obligatorisk, og alle børn har deltaget. På Kildevældsskolen flyttede flere af de børn, der blev tilbudt at deltage i et gruppeforløb, inden forløbet gik i gang. Yderligere to familier takkede nej til tilbudet. Det vil sige, at fire ud af seks børn har deltaget på Kildevældsskolen, hvilket svarer til 67 procent. Samlet set har 22 ud af 24 børn deltaget i en børnegruppe, hvilket svarer til 92 procent.</p>	<p>De særligt udsatte børn er styrket og har udviklet modstandskraft og mestringsstrategier.</p> <p>Succeskriterier: Den generelle trivsel er øget for mindst 50 procent af børnene.</p> <p>50 procent af de børn, der ikke deltog i en fritidsaktivitet ved projektstart, deltager i en fritidsaktivitet en gang om ugen.</p> <p>Det er vanskeligt ved projektets afslutning at vurdere, om flygtningebørnenes generelle trivsel er øget som følge af forløbet, endside at sætte tal på. Derimod viser interview med forældrene tydeligt, at mange af børnene har fået et positivt udbytte af deres deltagelse i en børnegruppe. For eksempel fortæller flere forældre, at deres børn har fortalt meget om, hvad de har lavet både til klasseundervisningen og i børnegrupperne. Børnene er også begyndt at spørge til forældrenes historie, hvilket har været med</p>

<p><i>Der er faciliteret alternative forløb til de resterende børn.</i></p> <p>Af de to børn på Kildevældsskolen, der ikke deltog i børnegruppen, deltog den ene i familiearrangementerne sammen med sin far. Der er ikke faciliteret et alternativt forløb til det andet barn.</p>	<p>til at skabe en større åbenhed i familierne om forældrenes og familiens baggrund. Forældrene fremhæver også andre positive resultater. For eksempel fortæller en mor, at hendes datter er blevet bedre til at tale om sine følelser, og en anden at hendes søn er blevet godt til at sætte ord på, hvad der er vigtigt for ham i hans liv.</p> <p>Et centralt udbytte af børnegrupperne har desuden været, at børnene er blevet opmærksomme på, at de ikke er de eneste børn i klassen med flygtningebaggrund.</p> <p>I projektet er der ikke arbejdet med at styrke flygtningebørnenes deltagelse i fritidsaktiviteter. Ved projektets start gik hovedparten af børnene også i klub og/eller deltog i en fritidsaktivitet. Derfor er det vurderet, at det ikke ville være udbytterigt at undersøge børnenes deltagelse i fritidsaktiviteter ved projektets afslutning.</p>
---	--

På baggrund af gruppeforløbene for flygtningebørn anbefales følgende:

- Gruppeforløb for flygtningebørn kan afholdes i folkeskolens regi.
- En lærer, der kender børnene, bør være med til at lede børnegrupperne. Det bør dog ske i samarbejde med en psykolog eller en anden ressourceperson uden for skolen, der er vant til at arbejde med flygtninge og har erfaring med at lede børnegrupper.
- Børnegrupperne bør højst bestå af fem-seks børn og afholdes i rammer, som børnene kender, for eksempel et lokale på skolen.
- Det skal gøres meget tydeligt over for børnene, hvorfor de deltager i gruppen.
- Børnegrupperne skal præsenteres som et eksklusivt tilbud, og det bør være frivilligt at deltage.

Forældresamarbejde

Begge skoler holdt tidligt i projektforsløbet et forældremøde for de involverede klasser. Her blev alle forældrene orienteret om, hvad børnene blev undervist i, og de blev selv introduceret til emnet flygtninge og traumer. Derudover har skolerne gjort en stor indsats for at inddrage netop de forældre, hvis børn har deltaget i en børnegruppe. På begge skoler er der afholdt tre arrangementer for flygtningeforældrene. På H. C. Andersen Skolen var omdrejningspunktet især skole-hjem-samarbejdet, mens Kildevældsskolen inviterede både forældre og søskende til blandt andet leg, spisning og oplæg. Begge skoler har lagt et stort arbejde i at komme i kontakt med forældrene og få dem til at deltage i arrangementerne. På Kildevældsskolen blev der afholdt individuelle samtaler med forældrene, både før og efter forløbet i børnegrupperne.

Målepunkter	
Output	Outcome
<p><i>De særligt udsatte børns forældre er blevet tilbudt et hjemmebesøg. Mindst en af forældrene til 80 procent af børnene har taget imod tilbuddet.</i></p> <p>Der er ikke afholdt hjemmebesøg eller individuelle samtaler med forældrene på H. C. Andersen Skolen.</p>	<p><i>De særligt udsatte forældre får styrket evnen til at støtte deres børn.</i></p> <p><i>Succeskriterier: 50 procent af de særligt udsatte børns forældre giver udtryk for, at de har fået en større forståelse for barnets og familiens situation.</i></p>

<p>På Kildevældsskolen blev der, inden børnegrupperne gik i gang, gennemført fem individuelle forældre-samtaler (kun et som hjemmebesøg). Otte børns forældre havde fået tilbuddet (hvoraf nogle senere flyttede), det vil sige at 63 procent tog imod. Afslutningsvis blev der gennemført individuelle samtaler med forældrene til alle de børn, der deltog i børnegruppen.</p>	<p><i>Både lærere og forældre giver udtryk for et styrket skole-hjem-samarbejde og en øget forældreopbakning til børnenes fritidsliv.</i></p> <p>Det store arbejde, begge skoler har gjort for at få forældrene i tale og til at møde op til forældrearrangementerne, har båret frugt i form af et styrket skole-hjem-samarbejde. Det giver både lærere og forældre udtryk for. Flere forældre, der hidtil ikke har deltaget eller deltaget aktivt på forældremøder, har nu fået mod på at involvere sig. Relationen mellem lærere og forældre er blevet styrket, og lærerne fortæller, at de nu har nemmere ved at tale med forældrene. Nogle af forældrene giver også udtryk for en større tillid til skolen og en større lyst til at tage skolen med på råd vedrørende problemer med deres børn. En familie har for eksempel under forløbet takket ja til et tilbud om specialundervisning, de ellers havde frabedt sig.</p> <p>Flere af forældrene giver udtryk for, at de taler mere med deres børn om familiens flygtningebaggrund, og en mor giver eksplicit udtryk for, at hun som følge af projektet har erfaret, hvor vigtigt det er, at hun taler med sine børn om det. Der er altså kommet en større åbenhed i familierne. Et par af forældrene fremhæver også, at de har fået gode råd til, hvordan de kan håndtere stress. Det fremgår altså, at flere af forældrene har fået større forståelse for barnets og familiens situation, men det er vanskeligt at vurdere, om det er tilfældet for 50 procent af forældrene.</p>
<p><i>Der er afholdt fire forældre-netværksmøder på hver af de to skoler. Mindst en af forældrene til 50 procent af børnene har deltaget i mindst to netværksmøder.</i></p> <p>Der er afholdt tre forældrearrangementer for flygtningeforældrene på hver af de to skoler.</p> <p>På H. C. Andersen Skolen mødte forældrene til gennemsnitligt syv børn op til hvert af de tre arrangementer. Det var stort set de samme børns forældre, der dukkede op hver gang. Det vil sige, at under halvdelen af børnenes forældre var repræsenteret. På Kildevældsskolen deltog forældre til alle fire børn, der var med i børnegruppen, i alle tre familiearrangementer. Derudover deltog en flygtningedreng, der ikke var med i børnegruppen, til to af arrangementerne med sin far, ligesom der hver gang var forskellige søskende med. Samlet set har der gennemsnitligt deltaget forældre til 11 af 22 børn til forældrearrangementerne, der vil sige 50 procent af børnene.</p> <p>Derudover blev der afholdt forældremøder for alle forældrene i de to fjerdeklasser på hver af skolerne.</p>	

På baggrund af forældresamarbejdet anbefales følgende:

- Folkeskolen afsætter de nødvendige ressourcer til at skabe en god relation til flygtningeforældrene, så begge parter er trygge ved skole-hjem-samarbejdet. Der kan for eksempel holdes særlige arrangementer for flygtningeforældrene for at få dem inkluderet i det øvrige forældresamarbejde.
- Dialogen med forældrene bør først og fremmest dreje sig om skole-hjem-samarbejdet og børnenes trivsel.
- Hvis der afholdes gruppeforløb for flygtningebørnene, kan forældrene også tilbydes kortere oplæg om for eksempel stresshåndtering. Det kan dog ikke anbefales at lave egentlige psykoedukative forløb for forældrene i regi af folkeskolen.

Opkvalificering af fagpersoner

Inden projektaktiviteterne gik i gang på de to folkeskoler, blev der holdt et tredages kursusforløb for det team af fagpersoner, der på hver af skolerne blev sat sammen til at gennemføre projektets aktiviteter. Den første af de tre kursusdage var en bredere kreds af fagpersoner også inviteret med. Fagpersonerne er blandt andet blevet undervist i de sociale betingelser for flygtninge i Danmark, traumer hos børn og voksne samt forældresamarbejde med etniske minoritetsforældre. De to skoleteams har også været inviteret til netværksseminarer og fået supervision undervejs i projektperioden.

Målepunkter	
Output	Outcome
<p><i>Der er afholdt en temadag pr. skole for et udvidet netværk af professionelle. Mindst 15 professionelle har deltaget fra hver skole.</i></p> <p>11. januar 2010 blev der afholdt en samlet temadag for et udvidet netværk af professionelle på de to skoler. Samlet set deltog 20 professionelle, heraf 10 fra H. C. Andersen Skolen og 10 fra Kildevældsskolen. Temadagen blev afholdt i samarbejde med CETT's projekt "Børn på tværs af grænser", hvorfra der deltog yderligere et antal fagpersoner fra Odense Kommune.</p>	<p><i>Der igangsættes og udvikles indsætter for særligt udsatte børn.</i></p> <p><i>Succeskriterium: 85 procent af de adspurgte berørte professionelle giver udtryk for, at de igennem projektet har opnået et forbedret og mere bæredygtigt tværfagligt samarbejde og de relevante faglige redskaber til at styrke indsatsen omkring de særligt udsatte børn.</i></p> <p>Efter det indledende kursusforløb gav alle de adspurgte professionelle udtryk for, at de følte sig bedre rustet til at gå i gang med projektaktiviteterne (9 af 15 deltagere svarede på spørgeskemaet). Alle fandt kurssets faglige niveau enten godt eller meget godt, og 89 procent fandt undervisningens omfang passende.</p>
<p><i>Der er afholdt et todages kursus for de to skoleteams med deltagelse af mindst fire fra hvert team.</i></p> <p>Der er afholdt et todages seminar i Roskilde 27. og 28. januar 2010 for de to skoleteams. I alt deltog 15 personer, heraf otte fra H. C. Andersen Skolen og syv fra Kildevældsskolen.</p>	<p>Interview med fagpersonerne under og efter projektforløbet bekræfter, at de har fået et positivt udbytte af at være med i projektet. Først og fremmest er lærerne blevet opmærksomme på, hvilke af de tosprogede elever der har flygtningebaggrund, og de har nu en anden forståelse for dem og deres familier. Nogle lærere fortæller også, at den ændrede forståelse for børnene gør, at de nu møder dem på en anden måde. For eksempel fortæller en lærer, at hun er blevet mere opmærksom på ikke at anvende skæld ud og sanktioner.</p>
<p><i>Der er afholdt et nationalt netværksseminar med deltagelse af mindst fire fra hvert skoleteam.</i></p> <p>Der er afholdt to nationale netværksseminarer, henholdsvis den 27. maj 2010 og 10. februar 2011. På hvert af netværksseminarerne deltog mindst fire fra hvert skoleteam.</p>	<p>Det er ikke vurderingen, at det tværfaglige samarbejde omkring børnene er blevet mærkbart styrket under projektet. På Kildevældsskolen har skoleteamet primært bestået af lærere, mens der på H. C. Andersen Skolen har været en større faglig mangfoldighed i skoleteamet. På begge skoler har blandt andet manglen på tid gjort, at det tværfaglige potentiale ikke er udfoldet til fulde. Lærerne har også været usikre på, hvad de skulle gøre, hvis børn eller forældre åbnede op for svære problemer. De har altså ikke følt, at de har haft et stærkt tværfagligt netværk uden for skolen, de kunne trække på.</p>
<p><i>Der er tilbudt ti timers supervision pr. skole. Hvert skoleteam har benyttet sig af alle 10 timer.</i></p> <p>De to skoleteams har begge taget imod tilbuddet om supervision. På H. C. Andersen Skolen er der afholdt supervision seks gange, det vil sige 12 timer, hvor hovedparten af skoleteamet har deltaget. På Kildevældsskolen har skoleteamet fået supervision fire gange, det vil sige otte timer, og derudover har supervisoren gennemført et arrangement, hvor nogle af de øvrige kolleger også deltog. Børnegrupperne har også fået supervision to gange sammen gennem Dansk Røde Kors' projekt "Frirum".</p>	

På baggrund af opkvalificeringen anbefales følgende:

- Lærere og andre fagpersoner, der i deres arbejde møder flygtningefamilier, skal have en grundlæggende viden om flygtninge, traumer og eksilproblematikker, så de er opmærksomme på, hvilke særlige forhold der kan gøre sig gældende i disse familier.
- Der bør opbygges stærke tværfaglige netværk lokalt, så hverken lærere eller andre fagpersoner føler, at de står alene med vanskelige problemer i flygtningefamilierne. Herunder er det vigtigt, at de en-

kelte faggrupper er bevidste om, hvordan de kan hjælpe inden for deres eget fags rammer, og hvor-
når der er brug for hjælp fra andre faggrupper.

Forankring og formidling

I august 2011, hvor evalueringsrapporten udfærdiges, er det endnu ikke endeligt besluttet, hvordan erfaringerne fra projektet skal forankres på de to skoler. På H. C. Andersen Skolen er det blandt andet tanken, at medlemmer fra skoleteamet skal fungere som ressourcepersoner, der har viden om flygtninge og traumer og blandt andet kan gennemføre undervisning om traumer og PTSD på andre skoler i området. På Kildevældsskolen skal undervisning om flygtninge fast indgå i emneugen på fjerde klassetrin, og der skal screenes for, hvilke børn der har flygtningebaggrund, allerede når børnene starter i nulte klasse. I såvel Odense som København er der også arrangeret en temadag, hvor de øvrige skoler og andre relevante fagpersoner i lokalområdet er inviteret til at høre om projektet. Projektledelsen i Dansk Flygtningehjælp udgiver i august 2011 metodehæftet ”Børn af krig og fred – flygtningebørn i folkeskolen”, der præsenterer projektets centrale erfaringer og metoder, og der er planlagt en række temaeftermiddage og workshops i efteråret 2011, hvor erfaringerne fra projektet skal formidles.

Målepunkter	
Output	Outcome
<p><i>Indsatsen er formuleret i et metodehæfte.</i></p> <p>I august 2011 udkommer metodehæftet <i>Børn af krig og fred – flygtningebørn i folkeskolen</i>. Det kan findes på www.flygtning.dk/udsatte. I efteråret 2011 udkommer et metodehæfte fra Dansk Røde Kors' projekt ”Frirum”, der nærmere beskriver metoder i gruppeforløb for flygtningebørn.</p>	<p><i>Der er udviklet en helhedsorienteret indsats, der kan imødekomme en lang række af de vanskeligheder, børn af traumatiserede forældre har.</i></p> <p>Med ”Børn af krig og fred” er der udviklet og afprøvet metoder til, hvordan folkeskolen kan skabe en større viden, forståelse og åbenhed om flygtnings vilkår, både blandt lærere og andre fagpersoner, der møder flygtningefamilierne i folkeskolens regi, samt blandt klassekammeraterne, forældregruppen og ikke mindst i flygtningefamilierne selv. Indsatsen kan skabe større åbenhed mellem børn og forældre i flygtningefamilier om familiens baggrund og mellem skole og forældre, hvilket kan være medvirkende til, at flygtningebørnene får en mere tryk skolegang.</p> <p>Der er selvsagt begrænsninger for, hvad der er muligt i regi af folkeskolen. For eksempel er det ikke hensigtsmæssigt inden for den ramme at lave et egentlig psykoedukativt tilbud til forældrene.</p>
<p><i>Der er afholdt et forankringsmøde på hver skole.</i></p> <p>23. og 24. august 2011 afholdes der temadage på de to skoler med henblik på at forankre og udbrede projektets metoder. Fagpersoner fra de øvrige skoler i København og Odense, samt fra blandt andet PPR og socialforvaltning, er inviteret til at høre om projektets erfaringer.</p>	

På baggrund af projektets erfaringer med forankring og formidling anbefales følgende:

- Undervurder ikke, hvad det kræver at udvikle nye metoder og skabe reel forandring af praksis.
- Udviklingsprocesser forudsætter en dedikeret ledelse, klar fordeling af roller og opgaver tidligt i forløbet samt tilstrækkeligt med ressourcer til at honorere fagpersonernes ekstra arbejde. Udviklingsarbejdet er en kontinuerlig proces, der forudsætter opfølgning af en fast tovholder.
- Udvikling af materiale, der formidler nye metoder, bør foregå i et tæt samspil med den målgruppe, materialet henvender sig til.

Tværgående problemstillinger

I arbejdet med "Børn af krig og fred" har der vist sig nogle problemstillinger, der går på tværs af projektets interventionsområder. Der er blandt andet tale om en række grundlæggende dilemmaer knyttet til det at arbejde med et emne som flygtninge og traumer i folkeskolen.

- Den eksplicite italesættelse af emnet flygtninge, som "Børn af krig og fred" indebærer, muliggør en større forståelse, anerkendelse og åbenhed internt i flygtningefamilierne samt mellem flygtningefamilierne og deres omgivelser. Det er der mange eksempler på i projektet. Samtidig indebærer fokuseringen på flygtningene, herunder at flygtningebørnene deltager i et særligt forløb, som de andre børn ikke er en del af, en risiko for, at de føler sig stigmatiserede. De har måske mest af alt lyst til at være som alle de andre. Derfor er det vigtigt at respektere både i klasseundervisning og gruppeforløb, hvis børnene ikke bringer deres egen personlige historie op men vælger at forholde sig til emnet på et generelt plan. Det er også nødvendigt at sætte ord på og drøfte dilemmaet såvel mellem kolleger som med målgruppen selv.
- At give flygtningebørn viden om krig, flugt og traumer kan komme i konflikt med deres forældres forestilling om, hvad børnene har godt af at vide. Forældrene gør måske netop alt, hvad der står i deres magt, for at skåne deres børn for viden om, hvad de har oplevet. Skolens åbenhed om emnet kan med andre ord komme i strid med familiernes strategi om tavshed. I projektet var der både eksempler på flygtningeforældre, der værdsatte og følte sig anerkendte ved, at børnene, deres klassekammerater og de øvrige forældre fik viden om det at være flygtning, og på forældre der var meget kritiske over for, at emnet blev bragt op. Også her er det en fordel at tale åbent med forældrene om dilemmaet og fordelene ved at formidle viden om emnet på et generelt plan.
- Et projekt som "Børn af krig og fred" tager fat om et emne, der går meget tæt på både børn og voksne i flygtningefamilierne. Det kan være svært for lærerne og de øvrige involverede fagpersoner at vurdere, hvor grænsen går mellem på den ene side den pædagogiske opgave og på den anden side en mere terapeutisk intervention. Både flygtningefamilierne og fagpersonerne selv kan derfor blive i tvivl om fagpersonernes rolle. Det kan være en stor hjælp, hvis der er mulighed for at søge sparring og støtte i et tværfagligt miljø.
- Viden om traumer og PTSD er på den ene side nødvendig for, at fagpersoner, der har med flygtningefamilier at gøre, kan forstå, hvilke problematikker der kan være på spil i familierne. På den anden side er der risiko for, at kategoriseringen af flygtninge ud fra PTSD-diagnosen gør diagnosen til en altoverskyggende forklaringsfaktor for flygtningenes problemer. Især på den ene af de to skoler kom PTSD-diagnosen til at fylde meget. Fagpersonerne imellem blev projektet for eksempel italesat som PTSD-projektet, forældrene som PTSD-forældrene og skoleteamet som PTSD-teamet. Det er vigtigt at holde sig for øje, at traumer og PTSD kun er én ud af flere forståelsesrammer, der er relevante for arbejdet med flygtninge. Også for eksempel livsvilkårene i eksil er afgørende. Først og fremmest er det dog vigtigt, at den enkelte familie støttes ud fra en helhedsorienteret vurdering af deres konkrete situation og ikke med henvisning til en eller flere egenskaber ved flygtninge generelt.
- Det kan ikke undervurderes, hvor meget arbejde det kræver at udvikle nye metoder og skabe forandring af praksis. For de fagpersoner, der står med opgaven, er det ofte spændende og udviklende fagligt. Samtidig kan det være et krævende og til tider ensomt arbejde. Flere fagpersoner i "Børn af krig og fred", der har været meget engagerede i metodeudviklingen, har således givet udtryk for, at projektet har været en stor belastning for dem arbejdsmæssigt. Derfor er det nødvendigt, at ledelsen anerkender dette arbejde, afsætter de fornødne ressourcer og bevarer fokus på udviklingsprocessen hele vejen igennem projektet.

Præsentation af ”Børn af krig og fred”

”Børn af krig og fred” er udviklet ud fra tanken om at forebygge, at de problemer, flygtninge kan have som følge af traumatiske oplevelser før og under flugten og de vanskeligheder, de møder i livet i eksil, ikke går i arv til børnene. Projektet tager udgangspunkt i forskning, der viser, at indsatser for flygtningebørn ikke først og fremmest bør fokusere på børnenes individuelle psykiske problemer men snarere på deres hverdagskontekst og med fordel kan foregå i folkeskoleregi.⁴ Konkret læner projektet sig op ad erfaringerne fra et lignende projekt, som foregik i Gellerup-området i Århus i perioden 2001-2003. Her gennemførte man netop undervisning om PTSD for skolebørn, deres forældre og fagpersoner. Erfaringerne fra projektet var blandt andet, at der med fordel kunne være afsat ekstra tid til de børn, der selv har problematikkerne inde på livet, og at der fortsat var behov for at metodeudvikle i forhold til at nå forældrene.⁵ Derfor blev børnegrupper og forældreaktiviteter skrevet ind i ”Børn af krig og fred.”

Formål

Projektets formål, som det er beskrevet i projektansøgningen, er at fremme trivsel for børn i udsatte flygtningefamilier ved igennem en helhedsorienteret indsats at støtte dem i deres personlige, faglige og sociale udvikling.

De umiddelbare mål for projektet var:

- At bidrage til en bedre skolegang og et velfungerende familieliv for de udsatte børn og deres familier
- At skabe viden, forståelse og respekt omkring børnenes og familiernes situation, såvel hos familierne selv som hos klassekammeraterne, skolens faggrupper og øvrige professionelle netværk

Projektets langsigtede mål var:

- At forebygge, at forældrenes problemer går i arv til børnene i form af sekundær traumatisering
- At forebygge uddannelsesfrafald og kriminalitet hos skolebørnene
- At støtte op om en dynamisk integrationsproces

Målgruppe

Den primære målgruppe for ”Børn af krig og fred” er børn af traumatiserede og/eller udsatte flygtninge på tredje-femte klassetrin, som har behov for ekstra opmærksomhed for at kunne mestre deres hverdag, skolegang, familieliv og venskaber, samt disse børns forældre. På såvel H. C. Andersen Skolen som Kildevældsskolen blev projektet sat i gang på fjerde klassetrin, og børnene rykkede i løbet af projektperioden op i femte.

Projektets sekundære målgrupper er ovenstående børns klassekammerater, et tværfagligt team på hver skole bestående af lærere og andre fagpersoner, samt et udvidet netværk af fagpersoner, for eksempel øvrige lærere og repræsentanter fra den kommunale forvaltning, fritids- og foreningstilbud.

⁴ *Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. Forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund.* Center for Udsatte Flygtninge, Dansk Flygtningehjælp, 2011

⁵ Projekt rapporten *General vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk.* Århus Kommune, Magistratens 1. afdeling, Familiecenter Vest 2004

Indsatsområder

Aktiviteterne, der skulle afprøves på de to folkeskoler i projektet, var:

- Alderssvarende undervisning om eksilproblematikker og PTSD. Projektbeskrivelsen lagde op til et cirka fem lektioner langt forløb pr. klasse. Formålet var at udbrede viden og forståelse for de udsatte børn og familiers situation.
- Gruppebaserede indsætter for de særligt udsatte børn. De børn, der selv havde flygtningeproblematikkerne inde på livet, skulle tilbydes et særligt gruppeforløb. Målet var at bruge gruppedynamikken og fællestæk i børnenes situationer til at støtte dem i deres personlige og sociale udvikling.
- Hjemmebesøg og forældrenetværk. Der skulle gøres en særlig indsats for at få forældrene i tale om barnets situation og projektet for derigennem at styrke skole-hjem-samarbejdet og give forældrene viden og redskaber til bedre at kunne støtte deres børn i familie-, skole- og fritidslivet.

Derudover skulle de fagpersoner, der var ansvarlige for at gennemføre projektet på de to skoler, samt et øvrigt netværk af professionelle omkring børnene og familierne tilbydes et opkvalificerende forløb. De to såkaldte skoleteams skulle også tilbydes at deltage i et netværksseminar og supervision undervejs i projektperioden.

Organisering

Ledelsen og koordineringen af "Børn af krig og fred" har været forankret i Center for Udsatte Flygtninge, der er en del af Dansk Flygtningehjælps Integrationsafdeling. Centrets leder var projektleder og stod herunder for den faglige sparring med fagpersonerne i de to lokalprojekter. Den praktiske koordinering af projektet, udarbejdelse af nyhedsbreve med videre har primært været varetaget af en studentermedhjælper. Der blev nedsat en styregruppe i Dansk Flygtningehjælp bestående af projektlederen, studentermedhjælperen, konsulenten i Center for Udsatte Flygtninge, der var ansvarlig for evalueringen, samt en konsulent i Integrationsafdelingen.

På hver af de to skoler har der været udpeget en tovholder, som har haft jævnlige møder med projektledelsen i Dansk Flygtningehjælp. Tovholderne blev hver især frikøbt 10 timer månedligt i løbet af projektperioden. Samtidig har man på hver skole organiseret sig i et tværfagligt skoleteam, der var ansvarligt for at koordinere det lokale projektsamarbejde.

H. C. Andersen Skolen i Vollsmose

Det ene lokalprojekt i "Børn af krig og fred" har været centreret om H. C. Andersen Skolen. Skolen ligger i Vollsmose i Odense, og hovedparten af eleverne, omkring 80 procent, er tosprogede. Den lokale tovholder i Odense er ansat som distriktskoordinator i Børn- og Ungeforvaltningens Skoleafdeling.

Skoleteamet har været sammensat af følgende fagpersoner:

- Distriktskoordinator (tovholder)
- Afdelingsleder
- Klasselærer i 4./5.a
- Klasselærer i 4./5.b
- Klubmedarbejder
- Sundhedsplejerske

I begyndelsen af projektet omfattede skoleteamet også en psykolog, endnu en klubmedarbejder og en vejleder i dansk som andetsprog. De trådte dog ud af skoleteamet tidligt i projektforløbet.

Kildevældsskolen på Østerbro

Den anden skole, der har deltaget i projektet, er Kildevældsskolen. Skolen ligger på ydre Østerbro i København, og andelen af tosprogede elever på skolen er cirka 40 procent. På Kildevældsskolen har skolens administrerende leder fungeret som lokal tovholder for projektet.

Skoleteamet har været sammensat af følgende fagpersoner:

- Administrerende leder (tovholder)
- Souschef
- Klasselærer i 4./5.a
- Klasselærer i 4./5.b
- Klasselærer i 4./5.b og AKT-lærer (AKT står for adfærd, kontakt og trivsel)
- AKT-lærer, tosproglærere og integrationsvejleder
- Socialrådgiver fra Socialcenter Østerbro tilknyttet Kildevældsskolen

Evalueringen

I Dansk Flygtningehjælp besluttede vi at gennemføre en intern evaluering af ”Børn af krig og fred”. Bag den beslutning ligger blandt andet en formodning om, at en intern evaluator har lettere adgang til at følge projektets aktiviteter på tæt hold og løbende bringe erfaringer og observationer fra evalueringen i spil i det videre projektførløb. Evalueringen er varetaget af to konsulenter fra Center for Udsatte Flygtninge på skift (en fastansat og en barselsvikar), og i de tungeste aktivitetsperioder har praktikanter været med til at indsamle materiale.

Evalueringen består af to dele – en formativ og en summativ. Den formative del har understøttet udvikling og læring i selve projektførløbet gennem løbende indsamling og formidling af projektets delresultater til projektledelse og projektdeltagere. Rapporten her har hovedvægten på den summative del af evalueringen. Den skal med andre ord sammenfatte projektets erfaringer, herunder gøre projektets resultater op og sammenholde dem med de målsætninger og succeskriterier, der er formuleret i projektansøgningen.

Formål med evalueringen

For hvert af projektets interventionsområder er der formuleret et evalueringsspørgsmål, som evalueringen har taget udgangspunkt i. Evalueringsspørgsmålene er:

1. Hvordan indvirker klasseundervisningen på de udsatte børn og deres klassekammeraters viden og forståelse for eksilproblematikker og PTSD?
2. Hvordan indvirker de gruppebaserede indsatser for de udsatte børn på børnenes generelle trivsel, skolegang og familieliv?
3. Hvordan indvirker hjemmebesøg og forældrenetværk på de udsatte familiers familieliv samt på forældrenes muligheder for at støtte op om børnene og deres skolegang?
4. Hvordan indvirker projektet på de involverede fagpersoners viden om og forståelse for de udsatte familier og deres situation?
5. Er projektets erfaringer og udviklede metoder systematiseret og beskrevet således, at de kan nyttiggøres på skolerne fremover samt anvendes på andre skoler?

For hvert af interventionsområderne er der formuleret nogle specifikke målepunkter i projektansøgningen. Dem holdes projektets resultater op imod i den indledende sammenfatning af projektets hovedkonklusioner. Der er udelukkende tale om projektets kortsigtede effekter, det vil sige den værdi projektet har skabt umiddelbart efter projektets afslutning, da der ikke er afsat midler til dokumentation af de langsigtede effekter.

Datagrundlag

Det data, evalueringen er baseret på, er først og fremmest indsamlet gennem observationer under forskellige projektaktiviteter og interview med de aktører, der har været involveret i projektet. Derudover har evaluator haft adgang til forskelligt materiale fra projektet, for eksempel undervisningsplaner, børnenes produkter fra klasseundervisning og gruppeforløb samt baggrundsoplysninger om de børn, der har deltaget i gruppeforløbene.

De observationer, der er foretaget i evalueringens løb undervejs i projektet, er primært fundet sted i forbindelse med klasseundervisningen. Her har evaluator og en praktikanter deltaget i hovedparten af den undervisning, der er fundet sted på de to skoler. Derudover har evaluator været til stede på de indledende kursusdage og de to netværksseminarer, til de indledende forældremøder på de to skoler, et enkelt forældrearrangement på hver skole samt en enkelt gang i en børnegruppe på H. C. Andersen Skolen.

I løbet af projektperioden er der gennemført 21 interview i alt. Hovedparten af interviewene har været med fagpersoner, der har stået for de forskellige aktiviteter i projektet. Flere af interviewene er foretaget med to eller flere fagpersoner ad gangen, og nogle fagpersoner er blevet interviewet flere gange. Samlet set er der lavet interview med 14 fagpersoner. Det er først og fremmest personer fra de to skoleteams, og derudover er der foretaget interview med de to eksterne psykologer, som har ledet børnegrupperne, samt med projektlederen i Dansk Flygtningehjælp. Der er også foretaget interviews med fem forældre til børn, der har deltaget i børnegrupper på de to skoler. På Kildevældsskolen har evaluator selv kontaktet forældrene, mens det på H. C. Andersen Skolen har været lærerne, der har udvalgt og kontaktet forældrene. Det er evaluators indtryk, at det har været de mest ressourcestærke forældre, der har stillet op til interview og/eller er blevet kontaktet, hvilket er væsentlig at have in mente, når forældrenes holdning til projektet beskrives.

Der har været en ph.d.-studerende antropolog tilknyttet projektet. Hun har deltaget i alle arrangementer i projektet, hvor flygtningebørn og deres forældre har deltaget, og følger desuden en række af børnene tæt over en længere periode. Af etiske hensyn har evaluator derfor ikke gjort observationer i så mange af aktiviteterne for flygtningebørnene og deres forældre. I Dansk Flygtningehjælp vurderede vi, at tilstedeværelsen af endnu en udefrakommende ville virke for forstyrrende og gøre det svært for de professionelle at skabe trygge rammer for målgruppen. Af hensyn til børnene har vi også besluttet, at det kun er den ph.d.-studerende, der laver interview med børnene. Det betyder, at evaluator hovedsageligt har haft adgang til børnene gennem observationerne i klasseundervisningen. Viden om, hvilket udbytte børnene har haft af projektet, har vi derfor først og fremmest fra deres forældre og fagpersonerne. Når ph.d.-projektet afsluttes i foråret 2013, får vi mere viden om flygtningebørnenes hverdagsliv, og hvordan de har oplevet at være med i projektet.

Klasseundervisning om flygtninge

Formålet med klasseundervisningen har været at formidle viden til alle eleverne i de aktuelle fjerdeklasser, danske såvel som etniske minoritetsbørn, om hvad det vil sige at være på flugt og bosætte sig i et nyt land med voldsomme oplevelser i bagagen. Tanken har været, at den viden dels kan skabe større forståelse hos klassekammeraterne for de udsatte flygtningebørn og -familiers situation, og dels mindske det enkelte flygtningebarns eventuelle følelse af ensomhed og anormalitet.

Beskrivelse af Klasseundervisningen på H. C. Andersen Skolen

På H. C. Andersen Skolen blev eleverne i de to fjerdeklasser delt op i grupper på tværs af de to klasser. Der var to pige- og to drengegrupper. Hver gruppe blev undervist i to lektioner, og undervisningen lagde sig tæt op ad den undervisning, der blev foretaget på skolerne i Gellerup i projektet ”Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk”. Eleverne tegnede billeder af krig, og ud fra tre illustrationer talte de om, hvad krig er, og hvordan tanker om krigen kan følge flygtninge i eksiltilværelsen og påvirke dem og deres familier. Eleverne har også fået læst historier højt om børnene Fatme og Ali, der begge har det svært på grund af forældrenes traumer. Med afsæt i historierne diskuterede eleverne blandt andet, hvordan man kunne hjælpe Fatme og Ali, og de farvede de to børns følelser ind på en tegning af en kropskontur.

Beskrivelse af klasseundervisningen på Kildevældsskolen

Klasselærerne på Kildevældsskolens fjerde klassetrin samt en AKT- og tosproglæreren gennemførte sammen et to ugers undervisningsforløb for de to fjerdeklasser på skolen. Forløbet bestod af 18 lektioner, og derudover havde de elever, der på det tidspunkt havde billedkunst, yderligere otte lektioner. Allerede inden de to projektuger gik i gang, fik eleverne læst højt af romanen *Løbebold*, og de fik besøg af en gæstelærer, der fortalte sin personlige flygtningehistorie. I selve projektføreløbet fik eleverne læst en række historier højt om flygtninge, og de skulle lave forskellige opgaver. De har for eksempel tegnet, skrevet et digt og et brev og udarbejdet en tegneserie. Børnene har også skrevet essays, spillet et flygtningespil og læst om flygtninge såvel individuelt som i makkerpar. Billedkunsteleverne illustrerede en novelle med akvareller. I løbet af projektperioden skrev eleverne daglige notater i en logbog, hvor de blandt andet reflekterede over, hvad de havde lært, samt hvad der havde underet dem og eventuelt gjort dem kede af det. Afhængigt af opgaverne har børnene været delt op i større eller mindre grupper. Efter projektet har nogle af elevernes produkter været udstillet på skolens bibliotek, og essays, digte og tegneserier er blevet samlet i et hæfte, som alle eleverne har fået udleveret.

Erfaringer fra klasseundervisningen

Både i indhold og længde adskiller undervisningsforløbene på de to skoler sig fra hinanden, og lærerne har haft forskellige ambitioner i forhold til at inkludere faglige målsætninger i undervisningen. Det afspejler blandt andet børnenes forskellige sammensætning på de to skoler. På begge skoler har undervisningsforløbet givet anledning til overvejelser og også bekymringer om, hvordan især flygtningebørnene ville reagere på emnet, og det har vist sig at være vigtigt at give børnene rum til at forholde sig til undervisningen på et generelt plan.

Undervisningsforløbene har haft forskellige fokus og målsætninger

Indholdsmæssigt har de to skoler grebet undervisningen meget forskelligt an. På Kildevældsskolen har undervisningen hovedsageligt drejet sig om den del af flygtningenes historie, der har med oplevelserne i hjem-

landet at gøre, årsager til at flygte og selve flugten. I forløbet satte lærerne også fokus på det at slå sig ned i et nyt land, men det, der tilsyneladende optog børnene mest, var krig og flugt. På H. C. Andersen Skolen derimod var fokuset stort set udelukkende på, hvordan følgerne efter krig og andre voldsomme oplevelser præger flygtningenes liv her i Danmark. Der blev meget eksplicit sat ord på, hvad PTSD er, og især ud fra historierne om Fatme og Ali fik børnene en snak om, hvordan børn i traumatiserede familier kan have det, og hvem der kan hjælpe dem. På H. C. Andersen Skolen vurderede lærerne, at en stor del af eleverne ville kunne nikke genkendende til historierne om Fatme og Ali, hvor de på Kildevældsskolen ikke syntes, historierne var brugbare.

”Jeg synes, at historierne var fantastiske. (...) Også fordi de både handlede om en introvert og en ekstrovert. (...) Lige præcis de her historier, de rammer så mange af vores børnegrupper her på stedet, hvor måske i en anden folkeskole i Odense, der ville den måske ikke ramme. Der ville man måske ændre den eller lave noget andet selv, der passede mere specifikt. Men det her var bare sådan: ’De er lige i skabet.’”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

På H. C. Andersen Skolen er andelen af flygtningebørn høj, og dermed var der flere børn, der personligt ville være berørt af de problematikker, der blev taget op. Lærerne peger på, at der i det hele taget er mange socialt belastede elever på skolen, og at Fatme og Alis svære forhold i hjemmet ville kunne vække genklang også hos børn, der ikke har en flygtningebaggrund. Derfor havde lærerne på H. C. Andersen Skolen en forventning om, at undervisningen ville gå tæt på mange af børnene. På Kildevældsskolen derimod er antallet af børn, der forventedes at blive personligt berørt af undervisningen, ikke lige så højt.

Blandt andet på grund af den forskellige sammensætning af børn på de to skoler, har der altså været forskellige forventninger til, hvordan undervisningen ville forløbe. Den forskellighed afspejler sig også i lærernes planlægning og overvejelser forud for undervisningen. På Kildevældsskolen blev forløbet planlagt som et almindeligt undervisningsforløb, hvor der blev tænkt faglige målsætninger ind i forløbet. Her formulerede lærerne eksplicit en række danskfaglige mål, herunder at styrke læseudviklingen, børnenes kendskab til forskellige genrer og deres evne til at fortolke tekster. Lærerne peger dog efterfølgende på, at disse målsætninger ikke kom til at fylde så meget i forløbet som planlagt. På H. C. Andersen Skolen havde lærerne også til at begynde med mange ambitioner om at integrere faglige mål i forløbet. De havde for eksempel planlagt både traditionel klasseundervisning, dialog, skuespil og kreative aktiviteter. Med sparring fra en af de lærere, der havde stået for undervisningen i Gellerup, valgte de dog i stedet et mere målrettet forløb, hvor faglige målsætninger ikke skulle tænkes ind. Argumentet fra læreren fra Gellerup var, at det først og fremmest handler om at få et budskab igennem til børnene, og at det i den sammenhæng ikke nytter noget at udfordre dem fagligt. Det argument tog lærerne på H. C. Andersen Skolen til sig:

”Men det er rigtigt. Altså det nytter ikke noget, at der er nogen, der distancerer sig fra det her emne, fordi de rent fagligt ikke kan følge med. Og det ville der være elever, der gjorde.”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

Forud for klasseundervisningen havde lærerne altså en forventning om, at de snarere skulle åbne op for en snak end gennemføre et traditionelt undervisningsforløb.

En generel tilgang til undervisningen giver rum til flygtningebørnene personlige strategier

Lærerne gjorde sig på forhånd mange tanker om, hvad det ville betyde for børnene at åbne op for at tale om så svære emner som krig, flugt og traumer. Hvordan ville børnene – og især flygtningebørnene – reagere på emnet? De bekymrede sig blandt andet om, om de risikerede at åbne op for nogle følelser, som kunne være svære at tackle i klasesammenhængen. Lærerne overvejede også, om nogle af flygtningebørnene kunne blive kede af, at der blev talt om dem. Både i projektledelsen og på de to skoler har det affødt nogle diskussioner om, hvorvidt det at skulle tale om flygtninge og PTSD risikerer at stigmatisere de børn, undervisningen handler om. Projektlederen vurderer, at fordelene ved at sætte ord på emnet opvejer ulemperne:

”Med den forsigtighed vi har i Danmark til at snakke om følelser og ting, der er svære, så tror jeg næsten, vi er mere tilbøjelige til at falde i den anden grøft – altså til at forbigå ting i tavshed, som alle et eller andet sted godt ved, men ingen taler om. Men det barn, der står midt i det, har det jo hver evigt eneste dag. (...) Og selvom de måske ikke begynder at snakke om det i frikvarteret sådan to måneder efter, så bare det at barnet ved, at de andre ved noget om den families baggrund, kan måske gøre, at de føler sig mindre ensomme med det.”

Projektleder i Dansk Flygtningehjælp

I praksis viste der sig heller ikke at være det store problem i klasseundervisningen. Flygtningebørnene greb selv undervisningen an på forskellig vis. Nogle af børnene forholdt sig til emnet som ethvert andet emne. De vidste måske ikke så meget om deres forældres historie eller havde ikke lyst til at skilte med deres flygtningebaggrund, mens andre gik meget personligt til undervisningen og velvilligt delte deres personlige historie. Det viser uddragene fra to flygtningedrenge essays fra Kildevældsskolen:

”Når jeg ser tv, ser jeg tit tv2 news. Der taler de meget om, hvordan der kommer flere og flere flygtninge i verden. Blandt andet fra Pakistan, Irak, Iran og Afghanistan. Det er alt sammen på grund af diktatorerne og krigene. Hvis landene kunne enes, så ville der måske ikke være så mange flygtninge.”

Dreng med flygtningebaggrund

”Jeg føler at det er ikke er godt at et menneske draper et andet menneske jeg synes at dette er ikke retfærdigt. Vi var flydning det var håret at flygte. Mine forældre taller aldri om det de tror at jeg ville blive ked af det.”

Dreng med flygtningebaggrund

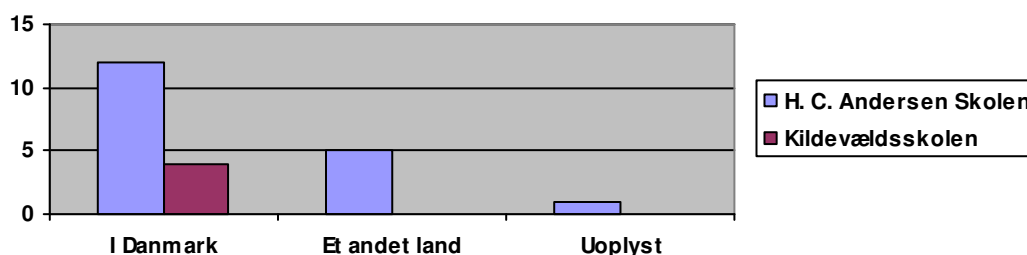
Den mere generelle tilgang til undervisningen, hvor flygtningebørnene selv kunne vælge, om de ville tale ud fra personerne i de historier, de fik læst op, eller inddrage eksempler fra deres eget liv, kunne også være med til at imødekomme de situationer, hvor flygtningebørnene ikke vidste så meget om deres forældres situation. Nogle af forældrene var kritiske over for, at børnene skulle have viden om flygtninge. De fremhævede, at de netop gjorde en indsats for at skåne deres børn for viden om, hvad de havde været udsat for, og de var derfor skeptiske over for, at skolen nu ville fortælle dem om det. På H. C. Andersen Skolen var der endda eksempler på børn, der benægtede, at deres forældre havde været i krig, selvom det ikke var tilfældet. På den måde kunne børnene risikere at føle sig splittede mellem, hvad forældrene siger, og hvad skolen gør. Også af den grund var det nødvendigt med en mere generaliserende tilgang til emnet, der ikke tog stilling til det enkelte barns historie.

Flygtningebørnene

Projektansøgningen til "Børn af krig og fred" lægger op til, at det er børn i traumatiserede og/eller udsatte familier, der skulle tilbydes at deltage i en børnegruppe. På begge skoler blev det drøftet, ud fra hvilke kriterier børnene skulle udvælges til børnegrupe. Det blev blandt andet overvejet, om kriteriet skulle være synlige tegn på mistriivsel, for eksempel at børnene havde svært ved at sove om natten. Resultatet af drøftelserne blev på begge skoler, at alle flygtningebørnene i de to klasser, der nu var femteklasser, blev inviteret med i en gruppe. På H. C. Andersen Skolen var der 18 flygtningebørn i de to femteklasser, heraf ti drenge og otte piger. På Kildevældsskolen var det til at begynde med omkring ti børn, der fik tilbuddet. Men gruppen endte med kun at tælle fire børn, tre drenge og en pige. Flere af de børn, der blev tilbudt at være med i børnegruppen, flyttede, og en ville ikke deltage. En anden var ikke med i børnegruppen med den begrundelse, at han gik til en fritidsaktivitet på det tidspunkt, børnene mødtes. Han og hans far deltog i stedet i familiearrangementerne.

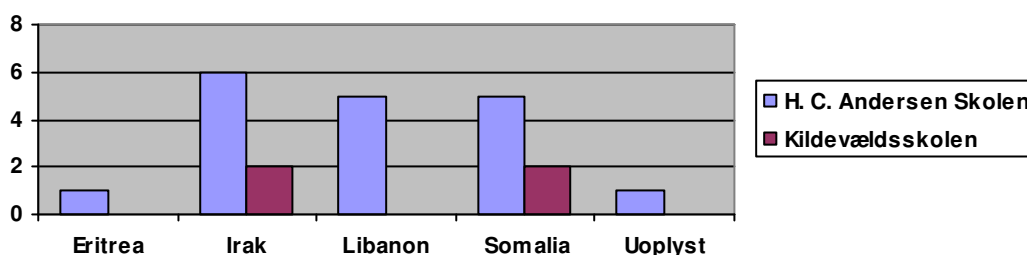
Da der er tale om relativt få børn, især på Kildevældsskolen, giver en statistisk sammenligning af børnene på de to skoler kun et begrænset udbytte. Det, der dog umiddelbart springer i øjnene, er, at fem af de 18 børn på H. C. Andersen Skolen er født i et andet land, mens alle børnene på Kildevældsskolen er født i Danmark. De fem børns familier har altså boet i Danmark i kortere tid end de øvrige familier, og børnene kan selv have været med på flugten.

Hvor er barnet født?

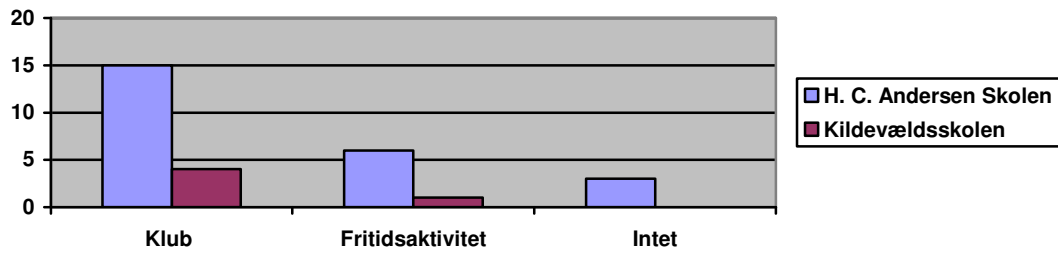
Ligesom på Kildevældsskolen har en stor del af flygtningebørnene på H. C. Andersen irakisk og somalisk baggrund. Derudover er der en del børn med palæstinensisk baggrund.

Forældrenes oprindelsesland

Næsten alle flygtningebørnene på de to skoler går i klub, og en mindre del går til en fritidsaktivitet. Kun i alt tre af de 22 børn deltager ikke i noget fritidstilbud efter skole.

Fritidstilbud

Gruppeforløb for flygtningebørn

Formålet med børnegrupperne har været at give flygtningebørnene et rum til at tale højt om, hvordan de har det, reflektere over de forhold i deres liv, der knytter sig til deres forældres flygtningebaggrund, og give dem blik for, at de ikke er de eneste flygtningebørn. Tanken har også været at hjælpe børnene med at sætte ord på deres ressourcer og netværk, ligesom det har været et centralt formål at give dem en god voksenkontakt og ekstra positiv opmærksomhed. Herigennem har formålet været at styrke børnenes selvtillid, deres personlige og sociale udvikling samt deres evne til at indgå relationer med de andre børn.

Beskrivelse af børnegrupperne på H. C. Andersen Skolen

På H. C. Andersen Skolen har børnegrupperne været et obligatorisk tilbud. Grupperne var kønsopdelte og blev til at begynde med ledet af en lokal klubmedarbejder og en ekstern psykolog. Efter et par gange i hver af grupperne blev der sadlet om, så en af de to klasselærere også deltog. De sidste to gange i hver gruppe var det alene klasselæreren og klubmedarbejderen, der ledte grupperne. Grupperne har mødtes ugentligt i to lektioner ad gangen. De første gange foregik i Fyrtøjet, et kulturtilbud for børn der lægger op til leg og teater. Børnegrupperne lå i skoletiden, og børnene blev kørt til og fra Fyrtøjet med bus. Samtidig med, at læreren overtog psykologens plads som gruppeleder, blev det besluttet at flytte grupperne til et lokale på selve skolen. I børnegrupperne har børnene både haft tid til at lege frit, og de er blevet præsenteret for strukturerede aktiviteter som højtlesning, tegning og afstressningsøvelser. De sidste gange tog udgangspunkt i det undervisningsmateriale, børnene tidligere havde arbejdet med i forbindelse med klasseundervisningen.

Beskrivelse af børnegrupperne på Kildevældsskolen

Børnegruppen på Kildevældsskolen var et frivilligt tilbud. Børnene blev opfordret kraftigt til at være med, men til at begynde med ønskede en af drengene ikke at deltage. Han kom derfor først med i gruppen efter et par gange. Gruppeforløbet blev ledet af en ekstern psykolog fra Dansk Røde Kors, der tidligere havde stået i spidsen for en børnegruppe, samt en af de to femteklassers klasselærere. Børnene mødtes ugentligt i to timer efter skoletid i et lokale på skolens pædagogiske central. Hver gang var aktiviteterne i børnegruppen orienteret om et tema, for eksempel identitet, følelser og stress. Børnene har for eksempel fået læst højt, lavet deres eget "Livets træ" og udarbejdet en liste over, hvordan de bedst stresser af. Der har også været lege hver gang.

Erfaringer med børnegrupperne

Ligesom klasseundervisningen er børnegrupperne grebet forskelligt an på de to skoler. Trods de forskellige erfaringer er det nogle af de samme konklusioner, der kan drages fra de to lokalprojekter. For eksempel har begge lokalprojekter fundet det mest hensigtsmæssigt at have en lærer, der kender børnene på forhånd, med som gruppeleder, og de har gjort sig erfaringer med, hvilke rammer om børnegruppen der bedst lægger op til ro og tryghed. Endelig er det afgørende, at gruppelederne er tydelige over for børnene om formålet med, at de er samlet.

Formålet med børnegrupperne skal formuleres klart og tydeligt

På begge skoler blev det besluttet, at børnegrupperne skulle være for alle børnene med flygtningebaggrund – også dem, der er født i Danmark. Det vakte undren hos flere af forældrene. De forstod ikke, hvorfor deres børn skulle deltage i en gruppe om flygtninge, når de var født her i landet. Også børnene var usikre på, hvorfor de var samlet, og satte spørgsmålstejn ved det i grupperne. En forælder gengav, hvordan nogle af børnene var usikre på grunden til, at de skulle være med i børnegruppen:

”Nogle af børnene bliver meget kede af det. De bliver kede af at blive trukket ud af klassen, og de føler sig forskellige fra de andre. De spørger: ’Hvorfor er jeg ikke med i klassen, hvorfor skal jeg være i det her projekt? Hvorfor skal jeg ikke have min almindelige undervisning i klassen? Hvorfor skal jeg ikke i klub?’”

Mor til flygtningedreng på Kildevældsskolen

Citatet illustrerer både, at det var svært for børnene at forstå, hvorfor de skulle samles i en særlig gruppe, og vidner om den risiko for stigmatisering, det indebærer at lave et tilbud målrettet en lille gruppe børn. Det var særligt udpræget på Kildevældsskolen, hvor flygtningebørnene kun udgjorde en mindre minoritet i klassen. Derfor gjorde lærerne her et stort nummer ud af at præsentere børnegrupperne som et attraktivt tilbud. På den måde forsøgte de at vende den særlige opmærksomhed på flygtningebørnene til noget positivt. Samtidig var den eksterne gruppeleder på Kildevældsskolen meget opmærksom på, at det blev gjort tydeligt over for børnene, hvorfor de var samlet:

”Kunsten er at være meget tydelig som børnegruppeleder. Det er egentlig det aller, aller vigtigste. (...) Det er min erfaring, at selvom man har sagt det en gang, så lige pludselig ved børnene ikke, hvorfor de er der. Og det er et kæmpe problem og en stor faldgrube, hvis børnene tror, der er en skjult dagsorden. Og det er igen det der med at være tydelig.”

Psykolog og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

Hun understreger, at det både er vigtigt at være tydelig omkring formålet med, at børnene er samlet, og i introduktionen til de enkelte aktiviteter. Det gør, at børnene bedre kan slappe af. Også den lærer fra H. C. Andersen Skolen, der undervejs i forløbet blev inddraget som børnegruppeleder, fremhæver vigtigheden af at være tydelig, og af at der er overensstemmelse mellem aktiviteterne i gruppen og det, som børnene får at vide om formålet.

”Jeg synes, det skal være tydeligt, at det er flygtninge og krig det drejer sig om. Det der med, at vi siger: ’I skal derind, fordi jeres forældre har været i krig, og PTSD,’ og så får de lov til at lege fri leg og sidde og tegne Barcelonaflag. Det kan de jo slet ikke forstå, og det kan jeg godt forstå.”

Lærer og børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen

En lærer, der kender børnene, og en psykolog med målgruppeerfaring er et godt match

At børnegrupperne blev ledet i et samarbejde mellem en lærer og en ekstern psykolog var en positiv erfaring på Kildevældsskolen. Samarbejdet mellem en lærer, der kender børnene i forvejen, og en psykolog, der har kendskab til målgruppen samt erfaring med børnegrupper, var frugtbar. Hver især havde de noget at byde ind med i grupperne. Blandt andet var det erfaringen, at læreren turde gå mere direkte til børnene, fordi hun kendte deres baggrunde, og de var trygge ved hende, mens psykologen for eksempel kunne bidrage med metodiske erfaringer om at lede børnegrupper. På H. C. Andersen Skolen erfarede de også efter et par gange, at de måtte have en fagperson med, som kendte børnene. Det kunne både gøre børnene mere trygge ved den ellers uvante situation, og der kunne bedre blive taget hensyn til de sociale dynamikker børnene imellem, for eksempel hvem der kunne sidde ved siden af hvem for at få mest muligt ro. Som klasselæreren, der først kom med sent i børnegrupeforløbet, siger:

”Jeg tror måske, at det kunne have ladet sig gøre fra starten af, hvis vi i skoleteamregi havde vurderet, at vi skulle have en kendt voksen med. Så tror jeg, situationen havde set helt anderledes ud. Men i det, at de her børn bliver kastet ud i nye rammer og nye voksne og så uden at have nogle former for tryghed, det har gjort, at de har bakket ud med det samme.”

Lærer og børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen.

Efter at klasselæreren blev tilknyttet, var der da også langt mere ro i børnegrupperne. At fungere som børnegruppeleder stiller dog også store krav til den kendte fagperson om at kunne skifte mellem sine roller som

henholdsvis lærer og børnegruppeleder. En af lærerne beskriver, at hun meget hurtigt faldt tilbage i "lærerrollen", altså som den der bestemmer, beder eleverne om at sætte sig, følge med og så videre. Det kom i konflikt med hendes ønske om at være med til at give børnene et fristed, hvor de kunne pjatte, slappe af og hygge sig.

Selvom de på H. C. Andersen Skolen fandt det mest hensigtsmæssigt at gennemføre de sidste gange i børnegrupperne uden den eksterne psykolog, opfatter de samarbejdet mellem en kendt lærer og en ekstern psykolog som en potentielt hensigtsmæssig model. Det forudsætter dog, at der er tale om en person, der er vant til at arbejde med flygtninge og har erfaringer med gruppeorienterede indsatser. Ifølge læreren, der blev børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen, forudsætter tilstedeværelsen af en psykolog også netop, at der er en kendt fagperson med. Hun mener, at mange af børnene associerer en psykolog med kommunen og dermed med noget utrygt og farligt:

"Man skal også regne med, at de her børn, lige så snart der kommer andre udefra og stiller spørgsmål ind til deres familier og alt det der...de bakker. Det er noget farligt noget."

Lærer og børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen

Uanset hvem, der leder børnegrupperne, er det afgørende, at der er klarhed om, hvordan rollerne er fordelt imellem dem, for eksempel hvem af dem der sørger for ro i gruppen. I begge lokalprojekter har det været vanskeligt for børnegruppelederne at få tid til at planlægge gruppeforløbene sammen. Når gruppelederne har forskellige fagligheder og til dagligt er på hver deres arbejdsplads, er det derfor særligt vigtigt, at der afsættes rigeligt tid til at planlægge forløbene.

Rammerne om gruppen og en klar struktur er afgørende for børnenes udbytte

Set i bakspejlet er de fagpersoner, der var involverede i børnegrupperne på begge skoler, enige om, hvilken ramme om grupperne der bedst fremmer et forløb, som børnene får et konstruktivt udbytte af. Det gælder for eksempel antallet af børn i grupperne, hvor børnegrupperne afholdes, og hvordan sessionerne bygges op. De har blot erfaret det ad forskellige veje i de to lokalprojekter.

Størrelsen på grupperne har været meget forskellig på de to skoler. Hvor der kun var fire børn i gruppen på Kildevældsskolen, var der op til ti børn i en gruppe på H. C. Andersen Skolen. På Kildevældsskolen var gruppelederne generelt tilfredse med størrelsen på gruppen og mener, at de godt kunne have haft et par børn mere med. Derimod er erfaringen fra H. C. Andersen Skolen, at grupperne var alt for store. Det var blandt andet med til at skabe den utryghed og uro, der gjorde børnegrupperne til en stor udfordring. Blandingen af børn med forskelligt køn fungerede tilsyneladende uproblematisk på Kildevældsskolen.

De gange, der har fungeret bedst, og hvor der har været mest ro i børnegrupperne, har været der, hvor de er foregået i trygge og kendte rammer i et lokale på skolen. På H. C. Andersen Skolen, hvor grupperne først foregik i Fyrtøjet, var der meget uro. Stedet lægger op til leg, og børnene kunne ikke forstå, hvorfor de ikke kun skulle gøre det. Det gav også en del uro, at børnene skulle til og fra stedet med bus. Der kom meget mere ro på, da børnegrupperne blev flyttet til kendte lokaler på skolen, som de fra begyndelsen havde gjort på Kildevældsskolen.

Hvorvidt der har været en fast struktur for møderne i børnegruppen har også været afgørende for børnenes udbytte:

"Det, børnene har været rigtigt glade for, har været den skematiske rækkefølge. Man starter med at komme, få the og kage, snakke lidt om siden sidst, samle lidt op på sidste gruppegang. Og det kunne de godt lide."

Lærer og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

På H. C. Andersen Skolen gjorde man samme erfaring senere i forløbet og gjorde derfra meget ud af at skabe en fast struktur. De sidste gange i børnegrupperne blev således indledt med en snak om formålet med, hvorfor børnene var der, ligesom der var en række gennemgående aktiviteter som for eksempel en siden-sidst-runde. Klubmedarbejderen og læreren, der i fællesskab ledte de sidste gange i børnegrupperne, er enige om, at den faste struktur var afgørende for, at de sidste gange kom til at fungere. Læreren vurderer, at hun som lærer i Vollsmose netop har gode forudsætninger for at skabe en tydelig struktur for børnene. Sådan arbejder hun og hendes kolleger også til dagligt i undervisningen:

”Det er jo fordi, at vores børn skal have rigtigt meget forudsigelighed og struktur. Og de skal være fuldstændigt bevidste om, hvad de skal, med hvem og hvorfor. Ellers så kan de ikke se meningen med det, og så kan de ikke slappe af. Vi kan jo gøre rigtigt meget for at skabe de her rammer for dem, hvis man skal have en succes. Blandt andet skriver vi hver eneste morgen på tavlen, hvilke fag der er, selvom vi har et skema.”

Lærer og børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen

Aktiviteterne i børnegrupperne skal tilpasses børnenes abstraktionsniveau

Endelig er det selvfølgelig væsentligt, at øvelserne, børnene præsenteres for i børnegrupperne, er tilpasset den specifikke målgruppe af børn. Mange af de øvelser, der har været forsøgt gennemført i de to lokalprojekter, har typemæssigt mindet om hinanden, men det er primært børnene på Kildevældsskolen, der har grebet dem. Det er svært at vurdere, hvorvidt det skyldes, at øvelserne er udført i forskellige rammer som gennemgået ovenfor, eller om en del af forklaringen er, at der er forskel på de to børnegrupperes abstraktionsniveau og den undervisningsform, de er vant til. Psykologen tilknyttet børnegruppen på Kildevældsskolen forklarer børnenes evne til at gribe øvelserne med, at der i børnegruppen var skabt en god og rolig atmosfære, og at børnene er dygtige i skolen:

”Men min erfaring er, at de her børn, de er så gode i skolen og havde så meget ro på sig, at så kan de jo også tale om angst, og så er det ikke så forhøjet. Så de er ikke så meget på vagt og kan derfor også koncentrere sig om, hvad der egentlig foregår i gruppen.”

Psykolog og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

På H. C. Andersen Skolen derimod var mange af historierne og øvelserne vanskelige for børnene at forstå og forholde sig til. Klubmedarbejderen vurderer, at de var alt for abstrakte til børnene:

”Jeg tænker også, at hvad [psykologen] eller den, der skal køre det, kunne have gjort anderledes, er de tekster som [psykologen] har brugt til at læse op. Det er alt for abstrakt. Børnene kan ikke forholde sig til det. Hun snakkede blandt andet om en fugl i maven, der symboliserer følelser. Det kan de overhovedet ikke, og det undrer mig, at [psykologen] bruger det.”

Klubmedarbejder og børnegruppeleder på H. C. Andersen Skolen

Klubmedarbejderens overvejelser vidner om, at indholdet i børnegrupperne har ligget for fjernt fra, hvordan børnene er vant til at arbejde. Det understøtter konklusionen om, at det er relevant at inddrage en lærer i tilrettelæggelsen og gennemførelsen af børnegrupper. Læreres pædagogiske udgangspunkt og kendskab til børnene kan være med til at målrette de øvelser, børnene bliver præsenteret for.

Børnenes udbytte af projektet

Hvordan indvirker klasseundervisningen på de udsatte børn og deres klassekammeraters viden og forståelse for eksilproblematikker og PTSD? Og hvordan indvirker de gruppebaserede indsatser for de udsatte børn på børnenes generelle trivsel, skolegang og familieliv? Det er de spørgsmål, evalueringen forsøger at besvare i forhold til aktiviteterne rettet mod børnene. Hvad har børnene med andre ord fået ud af at være med i projektet? For flygtningebørnenes vedkommende kan det være vanskeligt at isolere udbyttet af henholdsvis klasseundervisningen og gruppeforløbene. Når nogle af flygtningebørnene for eksempel er begyndt at spørge mere ind til deres forældres baggrund, er det formentlig både et resultat af klasseundervisningen og deres deltagelse i børnegruppen. Derfor behandles de to evalueringsspørgsmål samlet i kapitlet her, om end i hvert deres afsnit. Evalueringen af børnenes udbytte er, som tidligere nævnt, baseret på observationer, børnenes produkter fra klasseundervisning og gruppeforløb samt på interview med forældre og fagpersoner. Børnene er altså ikke selv blevet hørt.

Udbyttet af klasseundervisningen

Klasseundervisningen har givet børnene en større forståelse for, hvad det vil sige at være flygtning, hvilket er tydeligst på Kildevældsskolen, der har haft et længere forløb. Børnene har også udvist stor empati for flygtningenes situation. Også flygtningebørnene har fået noget ud af undervisningen. Flere har været meget aktive i undervisningen og er begyndt at spørge ind til forældrenes baggrund.

Eleverne viste forståelse og empati for flygtninges svære situation

Eleverne i de to skolers fjerdeklasser har generelt været optagede af undervisningen og åbne og ivrige for at lære om emnet. På trods af den uro, der også har været i klasserne, har hovedparten af børnene fulgt opmærksomt med, når der er blevet læst historier op, og de har kastet sig over de opgaver, de har fået, som for eksempel tegning og skrivning. På Kildevældsskolen blev der lavet en egentlig evaluering af undervisningsforløbet, hvor børnene blandt andet skulle reflektere over deres læring. Her gav børnene udtryk for, at de havde lært meget om, hvad der driver folk på flugt, og hvordan det er at komme til Danmark som flygtning. Også børnenes essays vidner om, at de har fået viden og indsigt i emnet.

Den viden, børnene har fået gennem undervisningen, har ført til en større forståelse for, hvad det vil sige at være flygtning, og de har vist stor empati og medfølelse for de svære vilkår, de har hørt om. For eksempel skriver næsten alle eleverne på Kildevældsskolen i deres essays noget med *"Det er synd for..."*, og også deres logbøger vidner om, at de lever sig ind i emnet og flygtningenes skæbne:

"Jeg syntes at det er meget synd for dem og det må også være meget svært for dem at de skal give slip på deres familie og venner og deres ting som de holder af. Det må være svært for dem at komme til et helt andet land og ikke kunne snakke deres sprog og starte i en helt anden skole som de ikke kender. (...) Vis jeg skulle flygte ville jeg nok have det dårligt og blive en helt anden person."

Uddrag af etnisk dansk piges essay

"Hvis jeg mødte en flygtning, ville jeg tage ham med hjem og hjælpe ham."

Dreng med indvandrerbaggrund læser op af sin logbog

På H. C. Andersen Skolen var det særligt historierne om Fatme og Ali, der vakte børnenes empati. Børnene levede sig ind i historierne, og de var optagede af og havde mange bud på, hvordan man kunne hjælpe de to børn og deres familier:

”Man skal snakke med faren og bare hjælpe familien, altså gøre familien bedre. Moren skal sige det. De skal ikke lade børnene gøre det. For Ali er bange for ham.”

Dreng med flygtningebaggrund

I børnenes drøftelser om Fatme og Ali var det påfaldende, at de i forvejen havde hørt meget om det offentlige hjælpesystem, herunder for eksempel om psykologhjælp, ydelser fra kommunen og anbringelse af børn. De forestillinger fik børnene nu lejlighed til at drøfte med nogle voksne, hvilket kan have været med til at give dem et mere afbalanceret billede af for eksempel kommunens rolle.

Undervisningsforløbene har altså øget børnenes indsigt i og forståelse for, hvad det indebærer at være flygtning. Lærerne på begge skoler vurderer, at den forståelse også omfatter de børn i klassen, der selv har flygtningebaggrund:

”De [de danske børn] ser dem jo bare som børn, der har en anden hudfarve og ikke spiser svin. De tænker jo ikke på, at deres forældre rent faktisk har oplevet det, som vi ser i fjernsynet. Så jeg tænker, at den der forståelse af hinanden, og hvor vi kommer fra, den er højrelevant.”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

Også et par af flygtningebørnenes forældre peger på, hvor vigtigt det er, at de danske børn forstår deres børns situation.

”Fordi vores børn går på en skole, hvor 75 procent er danske børn. Jeg vil ikke sige noget dårligt om det. Men de 25 procent er vores børn. Og okay, forældrene forstår, vi kommer fra et andet land, men børnene... Det er nemmere, hvis de forstår [navn]s situation. Det bliver måske nemmere at kommunikere.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Lærerne håber, at den øgede forståelse for flygtningebørnene i klassen vil smitte af på relationerne børnene imellem, for eksempel som en øget tolerance i de situationer, hvor flygtningebørn reagerer aggressivt eller på anden måde uhensigtsmæssig over for deres klassekammerater. Det har de dog ikke observeret eksempler på i løbet af projektperioden.

Flygtningebørnene kom på banen – i skolen og derhjemme

Det er ikke kun de danske børn, der har fået mere viden om, hvad det vil sige at være flygtning. Flere af forældrene giver udtryk for, at det også gælder flygtningebørnene. En mor siger for eksempel om sin søns deltagelse i projektet:

”[Navn] vidste godt, at hans forældre er flygtninge, men han vidste ikke, hvordan de var flygtet og om krige. Han har fået information om, hvad vi har oplevet, og krigen.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Forældre fra begge skoler fortæller, at deres børn har fortalt meget om, hvad de har lært i både klasseundervisningen og børnegrupperne. Flere af børnene er også begyndt at spørge mere til forældrenes baggrund, blandt andet om hvordan de kom til Danmark. Børnene er altså blevet mere nysgerrige om familiens flygtningebaggrund, hvilket giver en større åbenhed i familierne:

”Og hun kom også og spurgte om, hvorfor flygtede vi fra Libanon, hvordan gik det? Hvordan har familien det nede i Libanon? Hvorfor har de ikke flygtet hertil sammen med os? Ja, hun spurgte om meget, kom med mange spørgsmål.”

Mor til pige på H. C. Andersen Skolen

”Vi har snakket meget om, at jeg kom alene til Danmark. Jeg flygtede fra krig, og lige pludselig var det meget vigtigt for ham. Han havde mange spørgsmål om, hvordan jeg kom til Danmark.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Selvom klasseundervisningen og børnegrupperne har haft forskelligt indhold og fokus på de to skoler, er resultatet altså for børn på begge skoler, at de er begyndt at interessere sig for familiens historie og har sat emnet på dagsordenen derhjemme. Lærerne på Kildevældsskolen fortæller også om, at der er nogle af de børn, der normalt ikke er så aktive i undervisningen, der har vist stor interesse for emnet og har haft et godt udbytte af forløbet. Det gælder både børn med flygtninge- og indvandrerbaggrund.

”Sådan en dreng som [navn], som fagligt er ualmindeligt svag, han har jo virkelig fået skrevet og arbejdet. Det er en ny verden, der har åbnet sig for ham. Han har været motiveret. Og det har virkelig været rart at se. Han har jo været den, der også har turdet at bringe sin logbog i spil for de andre. (...) Så selvom han har været fagligt rigtigt svag – og han er også lidt af en ballademager nogle gange – så har han... Det har virkelig talt til ham.”

Lærer på Kildevældsskolen

Udbyttet af børnegrupperne

Ifølge interview med forældrene, har børnene været glade for at deltage i projektet. Gruppelederne på Kildevældsskolen fortæller også, at børnene syntes om at deltage i børnegrupperne og har haft et positivt udbytte. De har haft et rum at reflektere i og har for eksempel fået sat ord på deres ressourcer. Fagpersonerne på H. C. Andersen Skolen håber, at børnegrupperne har sat nogle tanker i gang hos børnene, men tvivler på, at de har fået noget særligt ud af at deltage. Derimod har de to forældre fra H. C. Andersen Skolen, der er blevet interviewet, oplevet positive reaktioner hos deres børn.

Børnene har haft en god oplevelse og har følt sig anerkendt

På Kildevældsskolen vurderer gruppelederne, at børnene har syntes om at være med i gruppen. De peger blandt andet på, at børnene har været glade for den ekstra opmærksomhed, de har fået, og at der er blevet kræset om dem med snacks. En af drengene meldte for eksempel ud, at det var sjovere at komme i gruppen end at gå i klub, og en mor fortalte om hendes søns begejstring for, at de havde spist pizza i forbindelse med børnegruppen, at *”det er ligesom fest for ham.”* Bortset fra når de har været syge, er børnene også dukket op hver gang, selvom det var været frivilligt, om de ville tage imod tilbuddet. Den dreng, der til at begynde med var meget skeptisk over for at være med i gruppen og derfor først deltog efter et par gange, kom efterfølgende hver gang og var meget interesseret.

At børnene har haft en god oplevelse i børnegruppen hænger ifølge de to gruppeledere ikke alene sammen med, at der er blevet hygget om dem. De vurderer, at det også har været vigtigt for børnene, at de er blevet set, anerkendt og taget alvorligt:

”Jeg tror, at særligt drengene har fået mere rum til refleksion og mulighed for at tale end i de rum eller settings, de almindeligvis er i – der tror jeg, de ville være mere tilbageholdende. Så på den måde tror jeg, de er blevet taget mere alvorligt, end de måske er blevet før.”

Psykolog og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

Det har blandt andet gjort, at der er kommet en tættere relation og fortrolighed mellem børnene og den lærer, der var med til at køre gruppeforløbene, som de også kan drage nytte af i hverdagen. En af de andre lærere på skolen, der har børnene i sin klasse til hverdag, mener, at projektet i det hele taget viser børnene, at de voksne på skolen vil dem. Den anerkendelse kan i sidste ende styrke børnenes selvværd og modstandskraft.

Børnene er blevet bedre til at sætte ord på deres følelser

Både på H. C. Andersen Skolen og Kildevældsskolen vurderer forældrene, at børnegrupperne har haft en positiv betydning for deres børn. En forælder peger blandt andet på, at hendes datter er blevet bedre til at tale om sine følelser:

”Ja, hun tør mere sige hendes mening og så snakke om hendes følelser. Når hun er ked af det, og jeg spørger hende: ’Hvorfor er du ked af det?’ Førhen så siger hun: ’Der er ikke noget. Jeg er bare ked af det.’ Men nu tør hun mere at sige, at jeg er ked af det fordi sådan og sådan. Jeg har haft det sådan og sådan, hvis der er sket noget.”

Mor til pige på H. C. Andersen Skolen.

Et par af de andre forældre genkender, at børnene er blevet bedre til at sætte ord på, hvordan de har det. Blandt andet har temaet om stress, der blev taget op på Kildevældsskolen, gjort indtryk på børnene. En af drengene har fortalt sin mor meget om den gang og har i den forbindelse indviet hende i en situation, hvor han havde følt sig bange og stresset. En af de andre drenge har også refereret til, hvordan de i gruppen havde arbejdet med at finde strategier for, hvad man kan gøre, når man bliver stresset: *”Han sagde: ’Når jeg bliver stresset, skal jeg sove, eller spise is, eller i badekar.’”*

Det er ikke kun de stressfyldte situationer, børnene er blevet bedre til at sætte ord på. En mor fortæller, at hendes søn også er blevet god til at sætte ord på, hvad der er vigtigt i hans liv: *”Hvor han har sagt: ’Min familie er vigtig for mig.’”* At få italesat børnenes ressourcer, herunder deres netværk, har netop været et centralt formål for børnegruppelederne på Kildevældsskolen:

”At få italesat netværk synes jeg også er vigtigt. Så de får tænkt over, hvem er i mit liv, hvem vil jeg gerne have hjælp af, hvem vil jeg ikke have hjælp af? Så for mig, børnegruppen sætter gang i nogle andre refleksioner for børnene, end de ville få andre steder.”

Psykolog og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

I det hele taget har børnegrupperne givet børnene mulighed for at tale om, forstå og begrebsliggøre nogle emner, de normalt ikke får talt om i skolen eller derhjemme. Forhåbningen blandt børnegruppelederne på Kildevældsskolen er, at det vil forankre sig i børnenes bevidsthed og selvbillede.

Børnene har fået øjnene op for, at de ikke er de eneste med flygtningebaggrund

Tanken med at samle flygtningebørn i en gruppe har ikke alene været at formidle nogle fælles temaer til børnene. Et selvstændigt formål har været at bruge fællestrækkene i børnenes baggrund til at skabe et fællesskab og netværk børnene imellem. I tråd med det formål vurderer gruppelederne på Kildevældsskolen, at børnene i kraft af de temaer, de har haft oppe i gruppen, ikke alene har fået en større forståelse for deres egen situation men også for hinanden i gruppen. Og netop deres fælles baggrund har gjort, at de har følt sig trygge i gruppen og haft mod på at åbne sig:

”Jeg tror, de har følt sig trygge heroppe og i situationen og har turdet fortælle og dele deres oplevelser. Måske fordi de ved, de har samme baggrundsvilkår.”

Lærer og børnegruppeleder på Kildevældsskolen

En mor udtrykker meget præcist, hvordan børnenes erkendelse af, at de alle er flygtninge, har været det vigtigste udbytte af børnegrupperne:

”Det vigtigste han har lært er, at han ikke er den eneste flygtning, og at det ikke kun er hans forældre, der er flygtet fra et land i krig. Der er også andre børn, hvis forældre er flygtet.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Nogle af forældrene peger også på, at deres børn er begyndt at lege med nogle af de andre fra børnegruppen, og at de har besøgt hinanden derhjemme. Hvorvidt det netværk rækker ud over børnenes deltagelse i grupperne, er dog ikke til at vurdere umiddelbart ved projektets afslutning.

Forældresamarbejde

Forældresamarbejdet i ”Børn af krig og fred” omfatter en række forskellige aktiviteter. Alle forældrene til fjerdeklasseleverne på de to skoler blev i projektets opstart inviteret til et forældremøde, og der er gennemført flere aktiviteter for forældrene til de børn, der har været med i børnegrupperne. Projektansøgningen lagde op til, at de forældre dels skulle tilbydes en indledende og afsluttende samtale med fagpersoner fra skoleteamet og dels skulle inviteres til en række forældrearrangementer. Formålet med forældrearrangementerne var at give forældrene viden om temaer som PTSD, eksilproblematikker, forælderrollen samt børne- og ungdomsliv i Danmark. Et sekundært formål har været at støtte netværksdannelse forældrene imellem.

Beskrivelse af forældreaktiviteterne på H. C. Andersen Skolen

På H. C. Andersen Skolen blev forældrene første gang involveret i projektet, da undervisningsforløbet i de to fjerdeklasser var afsluttet. Her blev alle forældrene i de to klasser inviteret til et forældremøde, hvor de fik en introduktion til emnet flygtninge og traumer, blev præsenteret for hvad deres børn havde arbejdet med, og fik at vide hvad der fremover skulle ske i projektet. Efterfølgende blev der afholdt tre arrangementer udelukkende for de forældre, hvis børn deltog i en af de to børnegrupper. Forældresammenkomsternes fokus var skolehjem-samarbejdet, og skoleteamet lagde op til, at forældrene selv bød ind med, hvilke temaer de fandt væsentlige at drøfte. Det resulterede i et møde, hvor børnegrupperne og forældresammenkomsterne blev præsenteret, et med temaet lektier og endelig et, hvor der blev diskuteret religions- og kristendomsundervisning. Der var også planlagt et fjerde møde, hvor forældrene skulle få mere viden om PTSD, men det blev aflyst af praktiske årsager. Forældresammenkomsterne, der blev afholdt på skolen, er blevet arrangeret i et samarbejde mellem den lokale tovholder, H. C. Andersen Skolens afdelingsleder og klasselærerne til de to involverede klasser. De har lavet et stort opsøgende arbejde for at få forældrene til at deltage i forældresammenkomsterne i form af blandt andet breve og telefonopringninger. Der er ikke holdt hjemmebesøg eller individuelle samtaler med forældrene.

Beskrivelse af forældreaktiviteterne på Kildevældsskolen

Ligesom på H. C. Andersen Skolen valgte skoleteamet på Kildevældsskolen at introducere projektet på et forældremøde for alle forældrene. Forældremødet blev afholdt, inden børnene gik i gang med klasseundervisningen. Forældrene blev præsenteret for projektet, og projektlederen i Dansk Flygtningehjælp holdt et oplæg om flygtninge og traumer. Efter projektugerne i de to fjerdeklasser blev de forældre, hvis børn skulle inviteres med i børnegruppen, tilbudt en individuel samtale med skolens socialrådgiver og AKT-læreren, der også fungerer som integrationsvejleder. Det tilbud tog fire af børnenes forældre imod. Yderligere et barns forældre takkede ja til en samtale men ønskede ikke, at socialrådgiveren var med. Samtalen blev i stedet afholdt af de to AKT-lærere i skoleteamet, hvoraf den ene også er barnets klasselærer. Sideløbende med børnegruppen blev der afholdt tre familiearrangementer for de børn, der deltog i børnegruppen, samt deres søskende og forældre. Familiearrangementerne lå i umiddelbar forlængelse af børnegrupperne og blev gennemført i samarbejde mellem de to AKT-lærere og børnegruppelederne. Alle møderne blev afholdt på skolens lærerværelse, og hver gang var der fællesspisning. Formålet med familiearrangementerne har været at introducere forældrene til de aktiviteter, der er foregået i børnegrupperne, og give familierne nogle gode oplevelser sammen. Til et af arrangementerne blev der også arbejdet med stresshåndtering, og her var forældre og børn hver for sig. Også på Kildevældsskolen er der lavet et stort opsøgende arbejde i form af blandt andet telefonopringninger og breve for at få forældrene med. Forløbet blev afsluttet med individuelle samtaler med alle forældrene, hvor psykologen, en af børnenes klasselærere samt AKT-læreren, der også gennemførte de indledende samtaler, var med. Formålet med samtalerne var blandt andet at give forældrene en tilbagemelding på, hvordan de fortsat kunne være med til at støtte op om barnet.

Erfaringer fra forældresamarbejdet

For begge skoler har det været en udfordring at indlede en dialog med forældrene om et emne som flygtninge og traumer, som er personligt for flygtningefamilierne og ikke direkte lægger sig op ad skolens kerneydelse. De indledende individuelle samtaler var svære at gennemføre, især i de tilfælde hvor der ikke på forhånd var et samarbejde med forældrene. Der har også været usikkerhed om, hvad formålet med forældrearrangementerne var, både blandt fagpersonerne og forældrene. Erfaringen har været, at dialogen med flygtningeforældre fungerer bedst, når børnene holdes i fokus. Forældresamarbejdet har krævet et stort opsøgende arbejde på begge skoler.

Den indledende kontakt har været svær, især hvis der ikke på forhånd var et samarbejde

På Kildevældsskolen blev der lavet individuelle samtaler med de forældre, hvis børn blev inviteret med i børnegrupperne. Som udgangspunkt var det en AKT-lærer og integrationsvejleder, der selv har flygtningebaggrund, der skulle gennemføre samtalerne sammen med den socialrådgiver, der er tilknyttet skolen. Samtalerne, der blandt andet havde til formål at introducere børnegrupperne, var en stor udfordring for begge fagpersoner. De følte, at det var grænseoverskridende at bringe forældrenes flygtningebaggrund og eventuelle traumer op, især i samtalerne med de forældre der ikke i forvejen havde et samarbejde med. Her savnede de tid til først at etablere en god relation:

”Det gik okay med de forældre, jeg kendte i forvejen. Men hende, som jeg ikke kendte, hende skulle jeg have mødt sammen med klasselæreren, for det er vigtigst, at klasselæreren har en god kontakt. (...) Moren har ikke engang været til forældre-skolesamtaler, så hvordan kan man komme med sådan et tema?”

AKT-lærer og integrationsvejleder på Kildevældsskolen

”Og vi ved i forvejen, hvor svært det er at få integreret de fremmede i vores skolearbejde, komme til forældremøderne og til festerne. Der er sådanne barrierer og forældrenes usikkerhed. Og så kommer vi oven i købet ind og stikker fingeren i et halvblodigt sår. (...) Hvis først man stikker fingeren ind, så bliver man også nødt til at tage den tid, som det tager. Måske når vi alene på det første møde at sige goddag og drikke en kop kaffe, fordi det er relationsarbejde.”

Socialrådgiver tilknyttet Kildevældsskolen

De peger også begge på, at de var bange for at åbne op for problemer i familierne, som de efterfølgende ikke kunne tilbyde den rette hjælp til. Den utryghed gjorde sig gældende på begge skoler i forhold til såvel børnene som de voksne.

Det var heller ikke uproblematisk, at det var en socialrådgiver, der skulle være med til at gennemføre samtalerne med forældrene. Selvom hun var opmærksom på at præsentere sig som en del af projektet og ikke som en repræsentant fra kommunen, frabad et forældrepar sig en samtale med hende. Til gengæld vurderer de to fagpersoner, der gennemførte de individuelle forældresamtaler på Kildevældsskolen, at AKT-lærerens egen baggrund som flygtning skabte en god indgang til forældrene. I samtalerne valgte hun eksplicit at trække på sine egne erfaringer og dermed skabe identifikation med forældrene.

Forældrene satte spørgsmålstejn ved, hvorfor de og deres børn skulle deltage

Både til de individuelle samtalerne med forældrene på Kildevældsskolen og til de indledende forældrearrangementer på begge skoler satte nogle af forældre spørgsmålstejn ved, hvorfor de og deres børn skulle deltage i projektet. Især forældre, hvis børn er født i Danmark, var skeptiske og mente ikke, at deres børn havde brug for at deltage i et særligt gruppeforløb. Flere var blandt andet frustrerede over, at skolen nu ville fortælle børnene om krig og traumer, hvilket de selv meget bevidst undlod at tale med deres børn om. Projektets antagelse om, at det er sundt for flygtningefamilierne med åbenhed om, hvad forældrene har oplevet, kom altså i konflikt med nogle af forældrenes strategi om tavshed:

”Nogle af forældrene har måske været her siden starten af 80’erne, og deres børn er født i Danmark. Og de siger: ’Jamen, hvad er problemet?’ Og så kan vi sidde med vores tilgang og sige, at det er så vigtigt, men måske overlever de på at kende hinandens grænser i familien og dispensere ved at gøre alt det, som den anden forælder ikke gør. Altså det har ikke været svært for mig at vide, hvad formålet var, men jeg tror, det er et dansk formål.”

Socialrådgiver tilknyttet Kildevældsskolen

Forældrenes indledende skepsis gjorde det nødvendigt for fagpersonerne at reflektere over og forklare nærmere, hvad projektet gik ud på, og hvorfor de mente, det ville være godt for familierne at deltage. Blandt andet lagde de på H. C. Andersen Skolen vægt på, at børnegrupperne ikke var terapi. I forhold til forældrearrangementerne understregede de formålet om at styrke skole-hjem-samarbejdet og var opmærksomme på at præsentere tilbuddet med en åben dagsorden, der inviterede til en reel inddragelse af flygtningeforældrene.

Kontakten med flygtningeforældrene forudsætter opsøgende arbejde og praktiske hensyn

På begge skoler er der brugt mange ressourcer på at få forældrene til at møde op til forældrearrangementerne. Lærerne sendte sedler hjem med børnene og fulgte op med opringninger til forældrene både i god tid i forvejen og umiddelbart inden, arrangementerne løb af staben. På trods af det store opsøgende arbejde var det kun knapt halvdelen af børnenes forældre, der deltog i arrangementerne på H. C. Andersen Skolen, og på begge skoler var der arrangementer, der blev aflyst, fordi fremmødet ville blive for lille. Det skyldtes ikke nødvendigvis manglende opbakning fra forældrene, men flere af forældrene gav udtryk for, at de havde svært ved at få presset arrangementerne ind i en i forvejen travl hverdag. Skolerne forsøgte så vidt muligt at imødekomme de praktiske problemer, der gjorde det svært for forældrene at deltage. For eksempel blev børnene og deres søskende inviteret med til forældrearrangementerne på Kildevældsskolen, så manglende børnepasning ikke blev en forhindring, og der blev serveret et måltid mad, så forældrene ikke skulle spekulere på at få handlet ind og lavet aftensmad.

Ingen af de to skoler havde til at begynde med inviteret tolke med til forældrearrangementerne. På H. C. Andersen Skolen var det et bevidst fravalg for at skabe et så fortroligt rum som muligt. Det gav dog problemer for især en af forældrene, der havde svært ved at følge med i mødet. På de efterfølgende forældrearrangementer på skolen var der derfor en tolk med til en af sproggrupperne, hvor forældrene selv havde ønsket det. Set i bakspejlet vurderer psykologen, der var med til at lede forældrearrangementerne på Kildevældsskolen, at de også burde have haft tolke med.

Forældrearrangementerne havde primært til formål at støtte op om børnene

De to skoler vægtede indholdet i forældrearrangementerne forskelligt. På H. C. Andersen Skolen blev det som nævnt lagt ud til forældrene at beslutte, hvilke temaer der skulle på dagsordenen. Det resulterede i emner, der relaterede sig til skole-hjem-samarbejdet og ikke specifikt havde med flygtninge og traumer at gøre. Meningen var, at der også skulle afholdes et arrangement med PTSD som omdrejningspunkt, men af praktiske årsager blev det aldrig afholdt. Til det indledende forældrearrangement blev der dog også talt om, for eksempel hvad det betyder for børnene, når fjernsynet kører derhjemme med billeder af krig og andre voldsomme begivenheder. I skoleteamet var der delte meninger om, at forældrearrangementerne først og fremmest handlede om skole-hjem-samarbejdet. På den ene side var der et stærkt ønske om, at projektet netop skulle styrke forældresamarbejdet. På den anden side var argumentet, at forældrene risikerede at blive forvirrede over, hvorfor de var samlet, når projektet handlede om flygtninge og PTSD, og fokus i forældresammenkomsterne var *”almindeligt dagligdags skolehalløj”*.

På Kildevældsskolen lagde familiearrangementerne sig indholdsmæssigt tæt op ad børnegrupperne. Forældrene fik at vide, hvad børnene lavede i gruppen, og sammen legede de nogle af de samme lege. Tanken var at forankre børnegruppen i familierne og give børn og forældre nogle gode oplevelser sammen. Psykologen, der ledte børnegrupperne, påpegede, at det i sig selv kan styrke børnenes resiliens at lege sammen med deres

forældre, hvilket de måske ikke gør så ofte til hverdag. Psykologen holdt også et oplæg for forældrene om stress og stresshåndtering, herunder både om almindeligt livsstress og traumerelateret stress, mens børnene lavede nogle andre aktiviteter. En af lærerne fortæller, at forældrene var meget interesserede i det oplæg, og hun så gerne, at der var blevet gjort mere ud af at formidle viden til forældrene om emner relateret til traumer og livet i eksil. Det havde dog forudsat nogle andre rammer. Psykologen påpeger, at det blandt andet ville have været nødvendigt at mødes nogle flere gange.

”Ja, men så er det igen med, hvad formålet er med det. Hvis formålet er at få børn og forældre til at grine og bare have en lille smule af den samme viden og slappe af og hygge sig og tale lidt sammen på kryds og tværs, og være lidt mere trygge ved hinanden – så har det været fint. Hvis formålet er, at edukere forældrene, så er det for få gange.”

Psykolog og børnegrupeleder på Kildevældsskolen

Det er dog tvivlsomt, om der blandt forældrene havde været opbakning til et længere forløb med egentlig psykoedukation for forældrene. Adspurgt om, hvorfor hun prioriterede at dukke op til familiearrangementerne, svarer en mor:

”Det var fordi, det handler om min søn, mit barn, og derfor var det vigtigt for mig at deltage. Men selvfølgelig var det meget svært, fordi jeg har travlt, jeg har andre børn og med skolen, der er andre ting, alt for mange møder. Men jeg har gjort det.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen.

Morens udtalelse peger på, at forældrene bedst kan inddrages, hvis det handler om at støtte op om børnene. En lignende konklusion drog de på H. C. Andersen Skolen:

”Der valgte vi jo så at gøre det meget mere pragmatisk (...) i forhold til skolegangen, netop fordi vi som skole ikke skal fortælle forældrene om PTSD eller om traumer, og hvad det kan gøre ved dem som forældre. Og så sige, stop lige engang, lad os trække det ind på et skoleområde og sige, hvad kunne være interessant? Hvad kan være svært at snakke om i forhold til det danske skolesystem?”

Afdelingsleder på H. C. Andersen Skolen

Forældrenes udbytte af projektet

Evalueringsspørgsmålet i forhold til forældresamarbejdet drejer sig om, hvordan aktiviteterne indvirker på de udsatte flygtninges familieliv og på forældrenes muligheder for at støtte op om børnene og deres skolegang. Til forældrearrangementerne har forældrene haft nogle konstruktive drøftelser og fået nyttig viden om for eksempel stresshåndtering og børnenes skolegang. I forhold til projektets indsatser for flygtningeforældrene står det dog klart, at det væsentligste resultat er det styrkede skole-hjem-samarbejde. Det har også været positivt, at forældrene til de øvrige børn i klasserne har fået informationer om flygtninge.

Flygtningeforældrene har fået nyttig viden

Flygtningeforældrene giver udtryk for at have været godt tilfredse med de oplæg og diskussioner, de har haft til forældrearrangementerne. Det gælder både på Kildevældsskolen, hvor der blandt andet var et oplæg om stresshåndtering, og for forældrene på H. C. Andersen Skolen, hvor forældresammenkomsterne først og fremmest har handlet om skole-hjem-samarbejdet.

”Det var rigtigt godt, og vi diskuterede mange ting om børns behov. Og vi snakkede om undervisningen, om kristendom og forskellige fag som idræt. Det var rigtigt godt.”

Mor til pige på H. C. Andersen Skolen

Til forældrearrangementerne har de forældre, der deltog, generelt været interesserede og deltagende. På H. C. Andersen Skolen peger afdelingslederen og den lokale tovholder på, at både forældre og lærere er blevet klogere på, hvordan de kan bidrage til et godt skole-hjem-samarbejde, og at det er blevet tydeligere for begge parter, hvad de kan forvente af hinanden. Nogle af forældrene har også haft nogle aha-oplevelser. For eksempel var der flere, der nu forstod, at de på skolens intranet kan se, hvilke lektier børnene har for. På Kildevældsskolen fremhæver forældrene blandt andet, at oplægget om stress var givtigt. De værdsatte at få gode råd til, hvordan de kan håndtere stress, om end en far peger på, at det kan være svært at omsætte den slags råd i praksis.

En af mødrene fortæller, at hun ved at deltage i forældrearrangementerne er blevet opmærksom på, at det ikke er så farligt at tale med sine børn om, hvad hun har oplevet som flygtning, som hun tidligere havde troet.

”Det, jeg har fået ud af det, er, at jeg har fortalt om, hvad jeg har oplevet, hvordan jeg har haft det i krigen, og efter jeg er kommet her, hvordan jeg har det. Og bagefter fået at vide, at det er vigtigt, jeg fortæller det til mine børn. De skal vide, hvordan jeg har haft det. Det handler om krigen, og hvorfor vi er flygtet. Det var vigtigt for mig, for jeg var meget bange for at fortælle mine børn om krigen, og hvordan vi har oplevet det. Nu kan vi sidde og snakke frit.”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Den erkendelse understøtter den åbenhed, som flere af børnene med deres nysgerrige spørgsmål har været med til at skabe i deres familier.

Relationen mellem lærere og flygtningeforældre er styrket

Skolernes øgede kontakt til flygtningeforældrene har smittet positivt af på skole-hjem-samarbejdet. På begge skoler har lærerne fået tilkendegivelser fra forældre om, at de har været glade for, at skolen har sat fokus på flygtningeproblematikker og gjort noget særligt for dem. For eksempel fortæller en af lærerne på Kildevældsskolen:

”Der var også nogle, for eksempel [navn]s mor, hun sagde også til mig: ’Hvor er det godt, at der endelig kommer nogen og fortæller om os.’ Det var ligesom, de blev hørt.”

AKT-lærer og integrationsvejleder på Kildevældsskolen

Mens nogle af flygtningefamilierne har været skeptiske over for, at skolen tog emnet flygtninge op, har andre altså oplevet det som en anerkendelse fra skolens side. Først og fremmest er det dog den tætte dialog, skolen har haft med flygtningeforældrene med opringninger og arrangementerne på skolen, der har skabt et tættere samarbejde. Projektlederen peger på, at ”Børn af krig og fred” har været en god anledning til at styrke relationen til flygtningebørnenes forældre:

”Så det her projekt har ligesom været en anledning til, at de to skoler har øvet sig rigtigt meget i de klasser med at få den gode relation til forældrene – og det ser ud som om, at de har fået det. Det kunne de have gjort alligevel helt uafhængigt af projektet. Men det er det, de har gjort.”

Projektleder i Dansk Flygtningehjælp

Både forældre, lærere og andre fagpersoner, der har deltaget i projektet, fremhæver det styrkede skole-hjem-samarbejde. Forældre og lærere kender hinanden bedre nu og føler sig mere trygge ved hinanden. For eksempel har forældre, som aldrig har sagt noget til forældremøderne, turdet give deres mening til kende til forældrearrangementerne. I den mindre forsamling, hvor der ikke har været danske forældre til stede, har nogle af flygtningeforældrene altså haft mod til at komme mere på banen.

”Det er ikke bare spild af tid at komme til forældresammenkomster. Nej, vi støtter hinanden, og vi snakker mere om vores problemer og snakker mere om vores børns problem. Der er nogle forældre, som slet ikke kommer til forældremøde, og nu tør de mere komme til forældremøde. Og de tør mere snakke med lærerne eller kontoret, hvis der er nogle problemer med deres børn.”

Mor til pige på H. C. Andersen Skolen

Lærerne fortæller også, at det er blevet nemmere at tale med de flygtningeforældre, som har været med til forældrearrangementerne.

”Jeg synes, det er blevet nemmere. Det er nemmere at få hul igennem til forældrene – de forældre, der har været med. Fordi man ligesom deler noget nu, som har været enormt tabubelagt. Og det har gjort, at man har fået en tættere kontakt, synes jeg, en større relation.”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

En af lærerne på Kildevældsskolen, der både er klasse- og AKT-lærer og dermed har været meget involveret i kontakten med flygtningeforældrene i løbet af projektet, fortæller, at flere forældre har fået øjnene op for, at de kan bruge lærerne til blandt andet at tale med om deres børns problemer. For eksempel var der en mor, som læreren ikke tidligere havde haft så meget kontakt med, som nu havde ringet for at tale med hende om nogle drillerier, hendes barn var udsat for hjemme i gården, og som blandt andet involverede nogle af eleverne i klassen. Det fik de sammen drøftet, og læreren kunne efterfølgende handle på problemet i klassen. Et andet eksempel på, at forældrene er blevet trygge ved skolen og har tillid til, at lærerne vil deres børn det bedste, er en familie, der undervejs i projektføreløbet sagde ja tak til et tilbud om specialundervisning til deres barn, som de ellers ikke havde ønsket at tage imod.

Det styrkede samarbejde og den mere tillidsfulde relation mellem skolen og flygtningeforældrene smitter også af på børnene, fortæller en af lærerne:

”I forhold til [navn]s mor for eksempel, hun kommer jo tit over på skolen. Og hun har en enormt fed humor, og det at vi stod og kunne grine sammen og det hele. Det var noget, jeg havde oplevet, han holdt faktisk op med at stamme. Han behøvede ikke at præstere noget eller forklare noget. Fordi når jeg snakkede med mor,

var det noget helt helt andet. Han så, at hun slappede af. Han skulle ikke ind og forsvare eller kæmpe for et eller andet eller være bange for, at noget blev afsløret.”

Lærer på Kildevældsskolen

Der er større viden om flygtnings baggrund i hele forældregruppen

Projektet har ikke kun styrket relationen mellem flygtningeforældrene og skolen. Flygtningeforældre på begge skoler fortæller, at de også har været glade for, at de etnisk danske børns forældre nu har fået viden om, hvad det vil sige at være flygtning. Ligesom nogle af flygtningeforældrene gav udtryk for, at det var godt for deres børn, at klassekammeraterne nu havde viden om og forstod deres baggrund, peger de altså på, at det samme gælder i forældregruppen.

”Det bedste er, at der kommer nogle danske forældre, som hører, hvordan flygtninge er, og hvad det betyder at være flygtning, så danskerne bagefter ved, hvordan det er. (...) For nogle danske forældre ved ikke, hvilke problemer flygtninge har.

Mor til pige på H. C. Andersen Skolen

”Jeg var rigtigt glad til det første møde, hvor de danske forældre var med, og alle blev informeret, for jeg mener, at så mange danskere ikke forstår, hvorfor vi er kommet til Danmark. Nogen gange spørger de: ’Hvornår tager du tilbage til dit hjemland?’ Hvor jeg siger: ’Hvordan skal jeg kunne gøre det? Der er krig i mit hjemland.’”

Mor til dreng på Kildevældsskolen

Opkvalificering af fagpersoner

Inden aktiviteterne på de to skoler gik i gang, deltog de involverede fagpersoner i et opkvalificerende forløb bestående af tre kursusdage. Også undervejs har der været lagt aktiviteter ind i projektet, der skulle klæde lærerne på og skabe udveksling og refleksion. Det drejer sig om to netværksseminarer på tværs af de to lokalprojekter samt om supervision.

Indledende tredages kursus

Formålet med det indledende opkvalificeringsforløb var at give de fagpersoner, der skulle være med i projektet, en fælles viden og forståelse for flygtningefamiliers vilkår, herunder om eksilproblematikker og traumer hos voksne og børn. Formålet var også at komme i gang med planlægningen af projektaktiviteterne på de to skoler og at lære hinanden at kende i og på tværs af de to skoleteams, så der kunne dannes grobund for den fremtidige erfaringsudveksling. Opkvalificeringen spændte over i alt tre dage fordelt over to arrangementer, dels en temadag for en bredere kreds af fagpersoner og dels et todages seminar for de to skoleteams.

De temaer, fagpersonerne er blevet præsenteret for på de tre kursusdage, er:

- Flygtninge med traumer i Danmark, herunder PTSD-diagnosen og traumbegrebet, udbredelsen af traumer blandt flygtninge samt behandlingsmuligheder
- Flygtningefamilier i en samfundsmæssig kontekst, herunder om de sociale betingelser, der gør mange flygtninge i Danmark udsatte, og om hvordan de professionelle kan forstå og forbedre denne situation
- Samarbejde med etniske minoritetsforældre, herunder forudsætningerne for det gode skole-hjem-samarbejde med udsatte minoritetsforældre
- Børn og traumer, herunder om børns særlige symptomer og reaktioner ved PTSD, samt om hvad de professionelle kan gøre for at forstå og hjælpe barnet
- Erfaringerne fra Gellerup-projektet ”Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk” med særligt fokus på klasseundervisningen om PTSD

Netværksseminarer for de to skoleteams

Ud over de indledende kursusdage har begge skoleteams deltaget i to netværksdage. De blev afholdt efter, at henholdsvis klasseundervisningen og børnegrupper og forældreaktiviteter netop var afsluttet. Begge gange har evaluator givet en tilbagemelding på de aktuelle aktiviteter, som fagpersonerne sammen reflekterede over og kunne tage med sig i det videre udviklingsarbejde. På første netværksseminar var der også et oplæg om arbejdet med forældregrupper med erfaringer fra Dansk Røde Kors’ forældreakademi, der skulle ruste projektdeltagerne til at gå i gang med forældreaktiviteterne. På det andet netværksseminar blev der arbejdet med, hvordan projektet kan forankres på de to skoler.

Supervision

Foruden kursus og netværksseminarer har fagpersonerne i de to skoleteams som led i opkvalificeringsforløbet modtaget supervision. På H. C. Andersen Skolen mødtes skoleteamet seks gange med en supervisor, der er socialrådgiver og coach. På Kildevældsskolen har lærerne i skoleteamet fået supervision fire gange af en socialrådgiver og psykoterapeut. Derudover har læreren, der var med til at lede børnegrupperne, været med den eksterne psykolog til supervision to gange gennem Dansk Røde Kors’ projekt ”Frirum”.

Fagpersonernes udbytte af projektet

I forhold til de involverede fagpersoners udbytte af projektet har evalueringen særligt haft fokus på, hvordan projektet har indvirket på deres viden om og forståelse for de udsatte familier og deres situation. Fagpersonerne har generelt været tilfredse med opkvalificeringsforløbet, og flere giver udtryk for, at de efter at have været med i ”Børn af krig og fred” har fået en anden forståelse for og tilgang til flygtningebørnene og deres forældre. Fagpersoner på begge skoler har haft positive erfaringer med at arbejde på tværs af faggrupper, men projektets tværfaglige potentiale synes ikke at være blevet fuldt udfoldet.

Fagpersonerne har fået en anden forståelse og tilgang til flygtningebørnene

Efter det indledende opkvalificeringsforløb blev de tre kursusdage evalueret af deltagerne i de to skoleteams. Ni af de 15 fagpersoner svarede på spørgeskemaet, der viste, at formålet med kurserne var indfriet. Der var blandt andet enighed blandt kursusdeltagerne om, at de havde fået fælles viden og forståelse for målgruppen, og alle følte sig bedre rustet til at gå i gang med projektaktiviteterne. Alle fandt kursets faglige niveau enten godt eller meget godt, og 89 procent mente, at undervisningens omfang var passende. Fagpersonerne havde på dette tidspunkt – en måned efter den sidste kursusdag – ikke ændret deres praksis, men knapt halvdelen gav udtryk for, at kurset havde ændret deres forståelse for børnene og deres problematikker. Interviewene med fagpersonerne underbygger, at de har fået en anden forståelse for flygtningebørnene:

”Jeg synes, at især den indledende netværksdag i Odense var rigtigt godt gennemført, og jeg synes, de informationer, som vi fik gennem foredrags/oplægsholdere, de var virkeligt informative. Altså jeg fik en rigtigt god forståelse for, hvad det i virkeligheden vil sige at være flygtning.”

Lærer på Kildevældsskolen

Først og fremmest er lærerne blevet opmærksomme på, hvilke børn i deres klasser der overhovedet er flygtningebørn. Indtil da havde de ikke gjort sig så mange overvejelser over, hvilke af de tosprogede elever der kommer fra flygtningefamilier. Nu er de begyndt at tænke flygtningespecifikke forhold og ikke kun for eksempel kulturelle faktorer ind i deres forståelse af børnene og deres eventuelle problemer.

”Det giver mig i hvert fald en langt større forståelse, og det har udvidet min horisont i forhold til, at der ligger andre ting end kultur og kulturforskelle og religiøse forskelle og sådan noget til grund for den måde... Altså nu kan jeg bedre forstå, hvorfor de har det svært.”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

At have fået mere viden om traumer og flygtninges forhold i eksil har altså givet flere af fagpersonerne en ny ramme at forstå børnene i forhold til, og den ændrede forståelse har gjort, at de nu møder børnene på en anden måde. Mens evalueringen af det indledende kursusforløb viste, at fagpersonerne endnu ikke havde ændret deres professionelle praksis, var det tilfældet senere i projektforløbet. Flere af fagpersonerne, særligt de lærere der har været involveret i flere af aktiviteterne, fortæller nu, at de har en anden tilgang til børnene. For eksempel peger en lærer på, at hun føler sig bedre rustet og mere fortrolig med at spørge ind til flygtningebørnenes historie. Da der kom en ny pige i klassen med flygtningebaggrund, var det mere naturligt for hende at spørge ind til pigens familie, og hvordan de var flygtet. En anden lærer fortæller, at hun har fået en mere rolig og empatisk tilgang til børnene og er blevet mere opmærksom på, at skæld ud og sanktioner ikke nødvendigvis er den bedste tilgang til de børn, da deres opførsel kan bunde i svære problemer i familien.

”Min bevidsthed omkring, at det kunne være det, har i det hele taget gjort min måde at tænke på generelt omkring børnene... hvor det får mere opmærksomhed, det der med at være empatisk. Der er måske en årsag. Og det der med, at det også er de samme børn, som oftest ikke kan koncentrere sig i ret lang tid ad gangen, fordi de måske netop – som jeg snakkede om med Eva Maltes oplæg – ikke når det niveau, hvor de kan mod-

tage læring. Så jeg kan selvfølgelig ikke vide, at det er derfor, men jeg har bare en skærpet opmærksomhed lige netop på, når børnene popper op rundt omkring.”

Lærer på H. C. Andersen Skolen

Konkret har det blandt andet resulteret i, at hun taler for, at de på skolen finder en anden måde at tackle de børn, der ikke opfører sig ordentligt i timerne. Hun synes ikke, det er hensigtsmæssigt, at de sender børnene ud af klasserne og ind i andre klasser, som ellers har været deres praksis.

Tovholderen på Kildevældsskolen peger på, at de på skolen også er blevet mere opmærksomme på søskende til de børn, der har været med i børnegruppen. Dem kan projektet med andre ord også have en afsmittende effekt på.

Projektets tværfaglige potentiale er ikke blevet fuldt udfoldet

Det har været en målsætning i ”Børn af krig og fred” at styrke det tværfaglige samarbejde på og omkring de to skoler. Tanken med skoleteamet har netop været at sikre en tværfaglig projektgruppe lokalt. På H. C. Andersen Skolen er skoleteamet sammensat i den ånd, og fagpersonerne har generelt haft gode erfaringer med at arbejde tværfagligt. For eksempel peger en af lærerne på, at sundhedsplejersken har været en god sparingspartner, der har bidraget med nyttig viden om at arbejde med flygtningefamilierne, og også samarbejdet med klubmedarbejderen var frugtbart. Samarbejdet i skoleteamet har altså generelt været konstruktivt, men der har også været eksempler på, at arbejdet på tværs af faggrupper har været en udfordring, og at der har været forvirring om fagpersonernes roller. Supervisionen i skoleteamet viste sig at være et godt forum til at tage hånd om sådanne uklarheder.

På Kildevældsskolen har skoleteamet stort set kun bestået af lærere og ledelse på skolen. Kun socialrådgiveren skilte sig ud med sin faglige baggrund og ved ikke at have sin daglige gang på skolen. Det viste sig at være en logistisk udfordring. Manglen på tid til at mødes, koordinere og planlægge vanskeliggjorde det tværfaglige arbejde i skoleteamet. Tilsvarende var manglen på tid en hindring for, at børnegruppelederne fik et optimalt udbytte af deres tværfaglige samarbejde om ledelse af gruppen. Både læreren og den eksterne psykolog så mange muligheder i samarbejdet men kunne ikke finde tid nok til at planlægge forløbet i fællesskab og dermed sikre en egentlig tværfaglig metodeudvikling. Den udfordring nikkede de genkendende til på H. C. Andersen Skolen. I begge lokalprojekter kunne fagpersonerne, især børnegruppelederne, med fordel have brugt mere tid sammen på for eksempel at afstemme forventningerne til forløbet, tydeliggøre den enkeltes roller og kompetenceområde samt udveksle metodiske og didaktiske overvejelser.

Projektet synes ikke at have skabt et mærkbart styrket netværk på de to skoler med fagpersoner uden for skolen, for eksempel den sociale forvaltning. Lærerne har i flere situationer følt sig usikre på, hvad de skulle stille op, hvis de fik åbnet op for problemer hos flygtningene, børn såvel som voksne, som de ikke efterfølgende kunne tage ordentligt hånd om. Som en af fagpersonerne udtrykte det, ”så kan det ikke nytte noget, at vi stikker hul på en byld, hvis der ikke er en sygeplejerske, som renser såret.” De peger blandt andet på, at de lange ventelister på rehabiliteringscentre for flygtninge med traumer og de sparsomme behandlingsmuligheder til børn er et problem. I praksis viste der sig ikke at opstå den slags situationer, hvor fagpersonerne følte, at de kom til kort over for et barn eller en forælder. Men deres usikkerhed kan ses som udtryk for en følelse af at stå meget alene med flygtningefamilierne, og at de ikke har et tværfagligt netværk til at tage over, hvor det måtte være nødvendigt.

Fagpersonerne i ”Børn af krig og fred” har ikke fået væsentligt udbytte af samarbejdet på tværs af de to skoler. På netværksseminarerne har de to skoleteams udvekslet erfaringer på tværs, men de har ikke brugt hinanden og udvekslet erfaringer uden for disse sammenhænge.

Forankring og formidling

I projektet er der blevet arbejdet med, hvordan erfaringerne fra ”Børn af krig og fred” kan bredes ud, så flere folkeskoler inspireres til at gøre en særlig indsats for skolens flygtningebørn. De to skoleteams har gjort sig overvejelser over, hvordan projektet først og fremmest kan forankres på deres egen skole og dernæst bredes ud til andre skoler i lokalområdet. For at formidle projektets erfaringer på landsplan har Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge udarbejdet et metodehæfte og planlagt en række arrangementer for fagpersoner i efteråret 2011.

Lokal forankring

For at sikre, at ”Børn af krig og fred” også fremover får et liv på H. C. Andersen Skolen og Kildevældsskolen, har fagpersonerne i de to skoleteams arbejdet med, hvordan projektets erfaringer kan forankres på skolen og eventuelt udbredes til andre skoler i lokalområdet. Endnu er der dog ikke truffet endelige beslutninger om en forankringsstrategi. På begge skoler vurderer skoleteamet, at det er nødvendigt at prioritere enkelte af aktiviteterne. På Kildevældsskolen anses klasseundervisningen for at være en praktisk og relevant prioritering. Derfor skal undervisning om flygtninge fast indgå i emneugen på fjerde klassetrin. Desuden overvejes det, om der skal gennemføres endnu et gruppeforløb på skolen i samarbejde med Dansk Røde Kors’ projekt ”Frirum”. På H. C. Andersen Skolen er det tanken, at medlemmer fra skoleteamet skal fungere som videns- og ressourcepersoner, der blandt andet kan gennemføre undervisning om traumer og PTSD på andre skoler i lokalområdet. Først og fremmest vurderer skoleteamet dog, at det er nødvendigt at definere nærmere, hvilke ressourcer og fagpersoner der skal til for at gennemføre de forskellige aktiviteter. I projektet har der været adskillige fagpersoner involveret i hver af aktiviteterne på skolen, og et tilsvarende forbrug af personaleresourcer er ikke realistisk fremover.

På begge skoler er der også arrangeret en lokal temadag i august 2011. Her er der planlagt oplæg om flygtninge og traumer samt om lokalprojekternes erfaringer. Der er inviteret fagpersoner fra de andre skoler i henholdsvis Odense og København samt for eksempel fra PPR og socialforvaltningen.

Foruden de overvejelser og konkrete tiltag, fagpersonerne i de to lokalprojekter gør sig for at forankre projektets erfaringer, er det væsentligt, at der på begge skoler er kommet en større viden, opmærksomhed og forståelse for flygtningebørnenes særlige problemstillinger. Først og fremmest har projektet skabt opmærksomhed på skolerne om, at de tosprogede børn har meget forskellige baggrunde, og at det er nødvendigt at være opmærksomme på, hvilke af børnene der kommer fra flygtningefamilier. Det vurderes, at den viden også fremover kan komme flygtningebørnene på de to skoler til gode. På Kildevældsskolen er det for eksempel tanken, at eleverne fremover skal screenes for, hvem der har flygtningebaggrund, allerede når de starter i nulte klasse. Også skolernes erfaringer med, at det store opsøgende arbejde i forhold til flygtningeforældrene gav pote, vurderes at kunne bæres ind i skolens øvrige skole-hjem-samarbejde, også selvom der ikke afholdes egentlige arrangementer for flygtningeforældrene.

Formidling af metoderne på landsplan

Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge har samlet centrale erfaringer fra projektet i metodehæftet *Børn af krig og fred – flygtningebørn i folkeskolen*. Metodehæftet henvender sig især til lærere og skal inspirere til at lave aktiviteter om og for flygtningebørn i folkeskolen. Metodehæftet lægger særligt vægt på klasseundervisningen og beskriver en række af de aktiviteter, de to skoler har arbejdet med, samt gode råd til at komme i gang. Lærerne kan kopiere historier og andet materiale direkte fra hæftet, og dermed er det relativt nemt selv at komme i gang med at tilrettelægge et undervisningsforløb. Gruppeforløbene for flygtningebørnene og indsatserne for forældrene er også beskrevet i hæftet men ikke lige så dybdegående. Det skyldes

blandt andet, at Dansk Røde Kors på baggrund af projektet "Frirum", hvor den eksterne børnegruppeleder på Kildevældsskolen var fra, udgiver et selvstændigt metodehæfte om børnegrupper for flygtningebørn.

Det vurderes, at metodehæftets vægtning af klasseundervisningen er hensigtsmæssig, idet det er mest sandsynligt, at andre skoler vil tage den del af projektet til sig. Et undervisningsforløb om flygtninge på mellemtrinnet kan umiddelbart integreres i undervisningen i folkeskolen, mens børnegrupper og forældrenetværk er mere ressourcekrævende og i højere grad forudsætter en egentlig projektorganisering og eventuel inddragelse af ressourcepersoner uden for skolen. I metodehæftet er der også baggrundsmateriale om flygtninge og traumer, og projektlederen i Dansk Flygtningehjælp håber, at metodehæftet først og fremmest vil gøre lærere opmærksomme på, at der overhovedet er flygtningebørn i deres klasser, samt give dem en forståelse for, hvilke særlige problematikker det indebærer.

Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge har udarbejdet en strategi for, hvordan projektet hen over efteråret 2011 kan formidles til relevante fagpersoner på landsplan. Der er planlagt workshops på tre af efterårets større konferencer for fagpersoner, og derudover holder Center for Udsatte Flygtninge temaarrangementer om interventioner for flygtningebørn og -unge flere steder i landet, hvor blandt andet erfaringerne fra projektet formidles.